

TÜRK KAMUOYUNDA ULUSLARARASI ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ İKİNCİ GENEL KONFERANSI (İSTANBUL, 19-23 EYLÜL 1955)

THE SECOND GENERAL CONFERENCE OF THE INTERNATIONAL
ASSOCIATION OF UNIVERSITIES IN TURKISH PUBLIC OPINION
(ISTANBUL, 19-23 SEPTEMBER 1955)

Pınar TUNA*

Geliş Tarihi/Received:28.12.2025

Kabul Tarihi/Accepted:11.06.2026

Öz

Dünya üniversiteleri arasındaki iş birliğinin geliştirilmesi amacını taşıyan Uluslararası Üniversiteler Birliği'ne yönelik ilk somut adım, 1948 yılında, Türkiye'nin de yer aldığı bazı Avrupa ve Amerika üniversitelerinin temsilcilerinin Utrecht'te yaptıkları hazırlık toplantısıyla atılmıştır. Ardından Uluslararası Üniversiteler Birliği, 1950 yılında Nice'te gerçekleştirilen ilk konferans sırasında kurulmuştur. Bu konferansta seçilen 14 kişilik Yönetim Kurulu'nda Türkiye'den de üye bulunmaktaydı. Ayrıca bu konferans sırasında birliğin ikinci genel konferansının Türkiye'de yapılmasına karar verilmiştir. Bu karar doğrultusunda, Uluslararası Üniversiteler Birliği İkinci Genel Konferansı 19-23 Eylül 1955 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Konferans öncesinde oluşturulan bir komite aracılığıyla gerekli hazırlıklar yürütülmüştür. 19 Eylül 1955'te açılan konferansa 41 ülkeye mensup üniversite delegei katılmıştır. Konferansta Türkiye'yi o gün faaliyette bulunan İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi rektörleri temsil etmiştir. İstanbul Teknik Üniversitesi'nde gerçekleştirilen oturumlarda üç ana başlık üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda öğretmenlerin, doğa bilimleri araştırmacılarının ve ulusal yaşamı idare edenlerin yetiştirilmesinde üniversitelerin etkisi tartışılmıştır. Bu konular, oluşturulan üç komisyonda görüşülmüş, ardından komisyonların hazırladıkları raporlar son oturumda toplu bir şekilde ele alınmış ve bir sonraki konferansın Meksika'da yapılmasına karar verilmiştir. Son oturumda ayrıca, Uluslararası Üniversiteler Birliği başkanı ile Yönetim Kurulu seçimleri yapılmış ve Türk üyeler Yönetim Kurulu'nda yer almaya devam etmişlerdir. Oturumlar sırasında öne çıkan konular içerisinde, üniversite özerkliği de yer almıştır. Bu konu, o sırada Demokrat Parti ile üniversiteler arasında yaşanan gerginliğin etkisiyle, Türk kamuoyunda da önemli ölçüde tartışılmıştır. Bu açıdan söz konusu konferans, Türk üniversitelerinin dünya üniversiteleriyle iş birliği sağlamaları açısından bir adım teşkil etmiş, Uluslararası Üniversiteler Birliği'nin Türkiye'ye verdiği değeri göstermiş ve üniversite özerkliğinin önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Bu çalışmada, Uluslararası Üniversiteler Birliği İkinci Genel Konferansı'nın faaliyetleri ağırlıklı olarak birinci el kaynaklar ışığında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Demokrat Parti, Üniversite Özerkliği, İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Uluslararası Üniversiteler Birliği.*

*Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Kent Üniversitesi, Ortak Dersler Bölümü, İstanbul, pinar.tuna@kent.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0003-1805-5053>).

Abstract

The first concrete step toward the establishment of the International Association of Universities, which aimed to promote cooperation among universities worldwide, was taken in 1948 with a preparatory meeting held in Utrecht by representatives of several European and American universities, including those from Türkiye. Subsequently, the International Association of Universities was established during its first conference, held in Nice in 1950. Among the 14 members elected to the Executive Council at this conference, there was also a representative from Türkiye. It was also decided at this conference that the Association's Second General Conference would take place in Türkiye. In line with this decision, the Second General Conference of the International Association of Universities was held in Istanbul between 19 and 23 September 1955. The necessary preparations were carried out through a committee established prior to the conference. University delegates from 41 countries participated in the conference, which opened on 19 September 1955. Türkiye was represented at the conference by the rectors of Istanbul University, Istanbul Technical University and Ankara University which were the universities operating at the time. During the sessions conducted at Istanbul Technical University, three main topics were examined. Within this framework, the influence of universities on the training of teachers, natural sciences researchers and leaders in national life was examined. These matters were deliberated in three committees, after which the reports prepared by the committees were considered collectively at the final session and a decision was taken to hold the next conference in Mexico. In the final session, elections were also held for the President of the International Association of Universities and for the members of the Executive Council and the Turkish members continued to serve on the Executive Council. University autonomy was among the prominent issues discussed during the sessions. This issue was also extensively debated in the Turkish public opinion, influenced by the tensions that existed at the time between the Democrat Party and the universities. From this perspective, the conference in question constituted a significant step toward fostering cooperation between Turkish universities and universities worldwide, demonstrated the value that the International Association of Universities attached to Türkiye and once again underscored the importance of university autonomy. In this study, the activities of the Second General Conference of the International Association of Universities are examined primarily in the light of primary sources.

Keywords: *Democrat Party, University Autonomy, Istanbul University, Istanbul Technical University, Ankara University, International Association of Universities.*

Giriş

Modern anlamda üniversitenin temeli, öncelikle Orta Çağ'daki ekonomik gelişmelere dayanmaktaydı. Ticaretin gelişmesi kilise hukuku dışında seküler hukuka yönelik ihtiyacı artırmış ve böylece İtalya'daki çeşitli şehir devletlerinde hukuk ve tıp eğitimi verilmeye başlanmıştı. Bu süreçte Bologna ön plana çıkmış ve hukuk, tıp, ekonomi, siyaset ve diğer doğa bilimleri ile ilgilenen bir öğretim merkezi haline gelmişti. Bu yapıya 15. yüzyıl civarında üniversite adı verilmiş, 1810 yılında Almanya'da Wilhelm Humbolt tarafından günümüzün üniversite anlayışı şekillendirilmişti. Böylece farklı bilim dallarını aynı birimde toplayan, akademik özgürlük ile akıl, deney ve somut veriyi esas alan bir üniversite yapısı ortaya çıkmış, ekonomik ve siyasi gelişmelere bağlı olarak Batı dünyasında üniversitelerin sayısı artmıştı.¹

Üniversiteler özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren toplumun eğitim ve kültür düzeyinin yükselmesinde etkin bir konuma gelmişlerdi. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, savaşın sebepleri arasında gösterilen cehaletle mücadele için UNESCO kurulmuştu. Bu kuruluş kendisine yardımcı olacak organlar oluşturmuştu ve bunlardan biri de Uluslararası Üniversiteler Birliği'ydı. Bu birliğin kurulması öncesinde ilk fikirler 1930'lu yıllarda ortaya atılmakla birlikte kuruluş süreci İkinci Dünya Savaşı sonrasında tamamlanmıştı. 1948 yılında, Türkiye'nin de yer aldığı bazı Avrupa ve Amerika üniversitelerinin temsilcileri Utrecht'te bir hazırlık toplantısı yapmışlardı. Bu toplantıdan sonra 1950 yılında Nice'te, Türkiye de dâhil olmak üzere diğer üniversitelerin temsilcilerinin de katılımıyla düzenlenen Uluslararası Üniversiteler Birliği'nin ilk konferansı bu birlik kurulmuştu. Bu konferansta seçilen 14 kişilik Yönetim Kurulu üyeleri arasında Türkiye de bulunmaktaydı. Birinci Genel Konferans'ta birliğin başkanlığına Paris Üniversitesi Rektörü Prof. J. Sarrailh seçilmiş ve İkinci Genel Konferans'ın İstanbul'da yapılmasına karar verilmişti. Birliğin merkezi Paris'teki UNESCO binasının içerisinde yer alırken, birlik bir genel sekreterin yönetiminde birkaç uzman ile memurdan oluşmaktaydı. Birliğin temel amacı, üniversitelerin karşılıklı yardımlaşma yoluyla dayanışmasını sağlamaktı.²

İlk Genel Konferans'ın ardından Uluslararası Üniversiteler Birliği, İkinci Genel Konferans'ın düzenleneceği 1955 yılına kadar olan süreçte, üye sayısını artırmış, üniversite hayatını ilgilendiren birçok konuya dair inceleme yaptırmış, üniversite özerkliği, üniversitelerin liderliği ve üniversite öğretim üyelerinin maaşları gibi konularda anket ve monografiler gerçekleştirmişti.³

Bu çalışmada, 19-23 Eylül 1955 tarihleri arasında İstanbul'da yapılan Uluslararası Üniversiteler Birliği İkinci Genel Konferansı'nın faaliyetleri incelenmiştir. Bu bağlamda öncelikle, kongre sürecindeki tartışmalarda da gündeme gelen Türkiye'deki üniversite özerkliği konusu ele alınmış, ardından konferansa yönelik hazırlıklar aktarılıp konferansta alınan kararlar kamuoyundaki değerlendirmeler de dikkate alınarak irdelenmiştir. Çalışmanın ana kaynaklarını Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi belgeleri, TBMM Tutanak Dergisi, T.C. Resmî Gazete ve dönemin süreli yayınları olmak üzere birinci el kaynaklar oluşturmaktadır. Bunların yanı sıra çalışmayı destekleyici ikinci el kaynaklara da yer verilmiştir.

¹ Mustafa Gündüz, "Türkiye'de Yükseköğretimin Gelişimi", *Kronolojik ve Tematik Türk Eğitim Tarihi*, Ed.: Mustafa Gündüz, 3. bs., İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2020, s. 256-259.

² "Milletlerarası Üniversiteler konferansına iştirâk ediyoruz", *Vatan*, 25 Kasım 1950, s. 2; "Universities Found First World Association At Nice Conference", *UNESCO Courier*, Volume III, No 12, January 1951, p. 4; <https://iau.global/history> (Erişim Tarihi: 19.12.2025); Hasan Refik Ertuğ, "Bu yaz İstanbul'da toplanacak olan milletlerarası kongreler", *Siyasî İlimler Mecmuası*, C. XXV, No 291, Haziran 1955, s. 98-99; Hasan Refik Ertuğ, "Milletlerarası Üniversiteler Birliği II nci Kongresi", *Vatan*, 24 Eylül 1955, s. 2.

³ Hasan Refik Ertuğ, "Milletlerarası Üniversiteler Birliği II nci Kongresi", *Vatan*, 24 Eylül 1955, s. 2; Rifat Sami, "Milletlerarası Üniversiteler Birliği II. nci Kongresi", *Siyasî İlimler Mecmuası*, C. XXVII, No 294, Eylül 1955, s. 224.

A. Türkiye’de Üniversitelerin Gelişimi ve Üniversite Özerkliği

İstanbul’da yapılacak Uluslararası Üniversiteler Birliği İkinci Genel Konferansı’nda ve sonrasında kamuoyunda yaşanan tartışmalarda üniversitelerin özerkliği konusu önemli bir yer işgal edecektir. Bu açıdan genel hatlarıyla, Türkiye’deki üniversitelerin tarihsel gelişimine ve konferans öncesinde özerklik konusunda geline tartışmalı duruma bakmakta fayda vardır.

Osmanlı Devleti’nde modern anlamda üniversite olmamakla birlikte Batılı anlamda eğitim veren çeşitli yüksek öğretim kurumları açılmıştı. 1775’te Mühendishane-i Bahri-i Hümayun, 1795’te Mühendishane-i Berri-i Hümayun, 1826’da Mekteb-i Tıbbiye ve 1834’te Mekteb-i Harbiye kurulmuştu. Batılı anlamda ilk üniversite ise 1863’te öğretime başlayan ve çeşitli nedenlerle sık sık kapanmak zorunda kalan Darülfünun’du. Yaşanan sıkıntılı dönemin ve eksikliklerin kısmen giderilmesinin ardından Darülfünun 31 Ağustos 1900 tarihinden itibaren tekrar eğitim ve öğretime başlamıştı.⁴ Cumhuriyet’e miras olarak devredilen Darülfünun, 1933 Üniversite Reformu kapsamında 6 Haziran 1933 tarihinde çıkarılan 2252 Sayılı Kanun’la İstanbul Üniversitesi’ne dönüştürülmüştü. Uluslararası Üniversiteler Birliği İkinci Genel Konferansı’nın yapılacağı 1955 yılına kadar olan dönemde, Türkiye’de iki üniversite daha açılmıştı. Bunlardan ilki olan İstanbul Teknik Üniversitesi, 10 Şubat 1944 tarihinde 4619 Sayılı Kanun’la kurulmuştu. Bu kanunla, temeli Mühendishane-i Bahri-i Hümayun’a dayanan ve 1941 yılında Yüksek Mühendis Okulu adını taşıyan kurum İstanbul Teknik Üniversitesi’ne dönüştürülmüştü. Türkiye’deki üçüncü üniversite ise, 13 Haziran 1946 tarih ve 4936 Sayılı Üniversiteler Kanunu içerisinde yer alan ilgili düzenlemeyle kurulan Ankara Üniversitesi’ydi.⁵

Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne uzanan üniversite yapılanmasında öne çıkan gündem maddelerinin başında özerklik konusu bulunmaktaydı. Bu konu, Uluslararası Üniversiteler Birliği İkinci Genel Konferansı’nda da gündeme gelecekti. Bu alandaki tarihsel gelişime bakıldığında, Osmanlı Devleti döneminde açılan Darülfünun’a, dönemin İstanbul Hükûmeti tarafından 11 Ekim 1919 tarihli bir düzenlemeyle bilimsel özerklik verilmişti. Cumhuriyet döneminde 21 Nisan 1924 tarihinde kabul edilen bir kanunla da Darülfünun’un tüzel kişiliği tanınıp bilimsel ve idari özerkliği onaylanmıştı. Buna karşılık 1933 Üniversite Reformu’yla kurulan İstanbul Üniversitesi özerk bir yapılanmaya sahip olmayıp Maarif Vekâleti’ne bağlı olarak faaliyet göstermiş⁶ ve bu durum 1946 yılına kadar devam etmişti. Türkiye’deki üniversitelerin özerkliği açısından 13 Haziran 1946’da kabul edilen Üniversiteler Kanunu büyük bir öneme sahipti. Kanun gerekçesinde, o gün faaliyette bulunan üç yüksek bilim kurumunun tarihsel gelişimleri özetlendikten sonra gerek bu kurumların gerekse daha sonra açılacak olanların demokrat ilkelerle işleyebilmeleri ve topluma karşı sorumlu olarak gelişebilmeleri için iki noktada tedbir alınması gerektiği belirtilmişti. Bunlardan ilki

⁴ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000 - M.S. 2007*, Gözden Geçirilmiş 11. bs., Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 143-147, 168-171; İlhan Tekeli, “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 655-660; Mustafa Gündüz, “Türkiye’de Yükseköğretimin Gelişimi”, s. 260-269; Ersoy Taşdemirci, “1933 Üniversite Reformu”, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/176/1933-%C3%9Cniversite-Reformu> (Erişim Tarihi: 18.12.2025).

⁵ “İstanbul darülfünununun ilgasına ve Maarif Vekâletince yeni bir Üniversite kurulmasına dair kanun”, *T.C. Resmî Gazete*, S. 2420, 6 Haziran 1933, s. 2635-2636; “İstanbul Teknik Üniversitesi hakkında kanun”, *T.C. Resmî Gazete*, S. 5761, 20 Temmuz 1944, s. 7322-7323; “Üniversiteler Kanunu”, *T.C. Resmî Gazete*, S. 6336, 18 Haziran 1946, s. 10784; <https://www.itu.edu.tr/tarihce> (Erişim Tarihi: 19.12.2025); Ramazan Kılıç, “Türkiye’de Yükseköğretimin Kapsamı ve Tarihsel Gelişimi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 3, Kasım 1999, s. 299; İlhan Tekeli, “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi”, s. 663-667.

⁶ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (10 Kasım 1938-14 Mayıs 1950)*, 4. Kitap (Birinci Bölüm), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s. 53; Tanel Demirel, *Türkiye’nin Uzun On Yılı, Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, 3. bs, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2021, s. 213-214; Mustafa Gündüz, “Türkiye’de Yükseköğretimin Gelişimi”, s. 269-270; Ersoy Taşdemirci, “1933 Üniversite Reformu”, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/176/1933-%C3%9Cniversite-Reformu> (Erişim Tarihi: 18.12.2025).

üniversitelerin her türlü görevlerinde özerk olmalarını, ikincisi de öğretim elemanlarının belirli kural ve haklarla yetişip çalışmalarını sağlamaktı. Gelineen noktada, üniversitelerin merkezden yönetilmeleri bu kurumların gelişimini temin edemeyeceğinden, en doğru yöntem üniversitelerin özerk bir şekilde kendi kurulları tarafından yönetilmesi idi. Nitekim tarihsel açıdan üniversiteler ancak böyle bir yönetim modeliyle gelişmişlerdi. Bu model sayesinde görev ve sorumluluk tüm üniversite öğretim üyeleri arasında yayılacağından, yönetim yükü rektörlük ve bakanlığın üzerinden kalkacak ve böylece yürütülecek işlerde çabukluk ve uzmanlık sağlanacaktı. Özerk yönetim modelinin doğal bir sonucu da öğretim mesleğinin kendi yapısına uygun ilkelere bağlanmasıydı. Zira üniversite öğretim mesleği kendine özgü nitelikler taşıdığından, bu meslekte devlet memurları için konulan genel hükümler yeterli değildi. Bu açıdan üniversite öğretim mesleği için de yargılar, dışışleri memurları, ilk ve orta öğretim elemanlarına yapıldığı gibi özel kanun hükümleri getirilmeliydi. Bu hükümler bilim hayatının üniversite dışında gelişmesini temin edecek, ayrıca devlet kuruluşları ile iş kesiminin bilim değerleri yüksek elemanlardan daha geniş ölçüde faydalanmalarını sağlayacaktı.⁷

Söz konusu gerekçelerle hazırlanan kanun tasarısı, TBMM'nin 13 Haziran 1946 tarihli oturumunda 4936 Sayılı Üniversiteler Kanunu olarak kabul edilmişti. Toplam 79 madde ile 13 geçici maddeden oluşan düzenlemede üniversitelerin yönetim organları, öğretim üyeleri ve yardımcıları, disiplin işleri, memur ve hizmetliler, mali konular ile diğer bazı noktalara yönelik hükümler getirilmişti. Söz konusu kanunla üniversiteler; fakülte, enstitü, okul ve bilimsel kurumlardan oluşan, özerkliği ve tüzel kişiliği bulunan yüksek bilim, araştırma ve öğretim birlikleri olarak tanımlanmışlardı.⁸ Ancak bu özerkliğe rağmen, 1948 yılında alınan TBMM kararıyla Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi öğretim üyesi olan Prof. Pertev Naili Boratav, Doç. Niyazi Berkes ve Doç. Behice Boran öğretim üyeliği görevinden alınmışlardı.⁹

Demokrat Parti (DP) 1950 Seçimleri'nde, geniş halk kesiminin yanı sıra aydınların ve üniversite camiasının da ciddi desteğini alarak iktidara gelmişti.¹⁰ DP'nin parti programında, üniversitelerin bilimsel ve idari özerkliğe sahip olmaları gerektiği vurgulanmıştı.¹¹ DP Hükûmeti'nde belirli bir süre, üniversite öğretim üyelerinin de kendilerini daha rahat ifade edebildikleri bir özgürlük ortamı oluşmuştu.¹² Bu süreçte İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi Uluslararası Üniversiteler Birliği'ne üye olmuşlardı.¹³

Ancak ilerleyen dönemde aydınlarla DP arasındaki ilişkiler bozulmaya başlamış ve bazı üniversite öğretim üyeleri hükûmete yönelik siyasi ve ekonomik eleştiriler getirmişlerdi. Buna karşılık hükûmet bu eleştirileri gündelik siyasete katılmak olarak değerlendirip giderek sertleşen bir tavır almıştı.¹⁴ Bu tavrın ilk yasal sonucu, 1953 yılında, daha önce 1946 yılında

⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi (TBMM TD), Dönem VII, C. 24, Altmış birinci birleşim eki, S. Sayısı 156, 10.VI.1946, s. 1-4.

⁸ "Üniversiteler Kanunu", T.C. Resmî Gazete, S. 6336, 18 Haziran 1946, s. 10779-10785.

⁹ *Üniversitede Cadı Avı, 1948 DTCF Tasfiyesi ve P.N. Boratav'ın Müdafası*, Haz. Mete Çetık, Dipnot Yayınları, Ankara, 2008, s. 11-64; Emre Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi 5, Özerk Üniversite Dönemi (1946-1981)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 119-151, 161-184; Cemil Koçak, *Rejim Krizi, Türkiye'de İki Partili Siyâsi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, C. 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 371-403.

¹⁰ Cem Eroğul, *Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi*, Yordam Kitap, İstanbul, 2014, s. 134; Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, 2. bs., Türkçe: Ahmet Fethi, Hil Yayın, İstanbul, 1996, s. 69; Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, 3. bs., İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s. 37; Çağfer Güler, "115 Sayılı Kanunun Türk Üniversite Tarihindeki Yeri ve Önemi", *History Studies*, 14/1, Şubat 2022, s. 211.

¹¹ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, Arba Yayınları, İstanbul, 1952, s. 667.

¹² Tanel Demirel, a.g.e., s. 214; Cem Eroğul, a.g.e., s. 134; Emre Dölen, a.g.e., s. 185.

¹³ *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, 125-38-20/13-166, 23.05.1951; BCA, 126-46-5/13-116, 15.06.1951; "Bakanlar Kurulu Kararları", T.C. Resmî Gazete, S. 7837, 18 Haziran 1951, s. 1337; "Bakanlar Kurulu Kararları", T.C. Resmî Gazete, S. 7856, 12 Temmuz 1951, s. 1609; *Milletlerarası Üniversiteler Derneği İkinci Genel Konferans İstanbul, 19-23. IX. 1955 Üye Listesi*, İstanbul, 1955, s. 22.

¹⁴ Cem Eroğul, a.g.e., s. 197-199; Tanel Demirel, a.g.e., s. 214-215; Ayşe Asker, *Askeri Darbeye Doğru, Demokrat Parti'nin Tahkikat Komisyonu Girişimi*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2013, s. 27-39.

kabul edilen Üniversiteler Kanunu'nda değişiklik yapılmasıydı. Kanun gerekçesinde, 1946 yılındaki kanunla üniversite öğretim üyelerine Türk toplumunun genel düzeyini yükseltici bilimsel verilerini söz ve yazı yoluyla halka yayma görevinin verildiği hatırlatılmıştı. Bununla birlikte Üniversiteler Kanunu'nun kapsamı itibarıyla, öğretim üyelerinin günlük ve demagogik siyasetle fiilen ilgilenmemelerini öngördüğü ileri sürülmüştü. Ayrıca Memurin Kanunu'nun dokuzuncu maddesi de bunu teyit eder nitelikteydi. Buna karşılık halen üniversite öğretim üyelerinden çok sınırlı da olsa bir kısmı, parti teşkilatlarında fiilen görev almakta, günlük ve hatta demagogik siyasetle ilgilenmekte, belirli bir parti görüşünden hareketle bilimsel ilkelere dayanmayan siyasi yayınlarda bulunmakta ya da siyasi kişilerle uğraşmaktaydı. Böylece bu kişiler, Üniversiteler Kanunu'nun getirdiği bilimsel özerkliği kendi siyasi inançları doğrultusunda istismar ediyorlardı. Bunun sonucunda söz konusu isimler kendilerinden beklenen görevleri yerine getiremedikleri gibi belirli amaçlara göre yetiştirmekle görevli oldukları gençlere de iyi örnek olamıyorlardı. Buna karşın Üniversiteler Kanunu'nda, bu durumu açık bir şekilde önlemeye yönelik maddeler bulunmuyor, mevcut bazı maddeler de karışıklığa yol açıyordu. Üniversite özerkliği ile öğretim üyelerinin düşünce ve öğretim özgürlüklerini ve bu bağlamda ülkenin gelişimi için gerekli olan üniversite mensuplarının bilimsel eleştiri haklarını mutlak bir şekilde korumak gerekiyordu. Ancak bu eleştiriler bilimsel analiz çerçevesini aşp günlük ve demagogik siyasete yönelen ve kişilerle uğraşan bir noktaya gelmemeliydi. Bu düşünceden hareketle ve ülkenin yüksek menfaatleri açısından mevcut düzenleme hazırlanmıştı. Bu düzenlemeyle, üniversite özerkliğine dokunmadan, öğretim üyelerinin günlük ve demagogik siyasetle uğraşmaları engellenecekti.¹⁵

Sözü edilen gerekçeler ışığında hazırlanan kanun tasarısı, TBMM'nin 21 Temmuz 1953 tarihli oturumunda 6185 Sayılı Üniversiteler Kanunu'nun 46'ncı maddesinin (d) fıkrasının değiştirilmesi hakkında Kanun ismiyle kabul edilmişti.¹⁶ Değişikliğe konu olan 1946 Üniversiteler Kanunu'nun 46. maddesinin (d) fıkrasında, üniversite öğretim üyelerinin meslekten çıkarılması konusu açıklanmıştı. Buna göre üniversite öğretim mesleğinde kalmasına olanak bırakmayacak düzeyde şeref ve haysiyet kırıcı suç işleyenler öğretim mesleğinden çıkarılacaklardı. Bu ceza Üniversite Senatosu tarafından karar altına alınıp Rektörlükçe kütüğe geçirilecek ve ardından yazıyla ilgili kişiye bildirilecekti. Bu kişilerin akademik ünvanlarını taşıyıp taşıyamayacaklarına, ayrıca Üniversite Senatoları tarafından karar verilecekti. Yine değişikliğe konu olan diğer bir madde 3. maddenin (e) fıkrasıydı. Buradaki ifadeye göre üniversitelerin görevleri arasında Türk toplumunun genel düzeyini yükseltecek bilimsel verileri söz ve yazıyla halka yaymak da bulunuyordu.¹⁷ 1953 yılındaki değişiklikle 46. maddenin (d) fıkrasına *"siyasi teşekküllerde fiilî vazife alanlar veya 3'üncü maddenin (e) bendi hükmünün cevaz vermediği siyasi yayınlarda veya beyanlarda bulunanlar üniversite öğretim meslekinden çıkarılır"* ifadesi eklenmişti.¹⁸ Böylece üniversite öğretim üyelerinin siyasi partilerde fiilen görev almalarının yanı sıra siyasi açıklama veya yayınlarda bulunmaları engellenmişti.

1954 Seçimleri'nden sonra kurulan ve 24 Mayıs 1954'te TBMM'de okunan Üçüncü Menderes Hükûmeti programında da üniversite özerkliği kullanılarak günlük ve fiili siyaset

¹⁵ TBMM TD, Dönem IX, C. 24, Yüz on üçüncü Birleşim eki, S. Sayısı 295, 21.VII.1953, s. 1-2. DP Hükûmeti'nin dayanak olarak gösterdiği Memurin Kanunu, 18 Mart 1926 tarihinde 788 Sayılı Kanun olarak kabul edilmişti. Bu kanunun dokuzuncu maddesi kapsamında, memurların siyasi cemiyet ve kulüplere girmeleri, her türlü seçimlere müdahale etmeleri, siyasi yayın ve açıklamada bulunmaları yasaklanmıştı. Bkz.: https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc004/kanuntbmmc004/kanuntbmmc00400788.pdf (Erişim Tarihi: 21.12.2025).

¹⁶ "Üniversiteler Kanununun 46 nci maddesinin (d) fıkrasının değiştirilmesi hakkında Kanun", T.C. Resmî Gazete, S. 8469, 28 Temmuz 1953, s. 6836.

¹⁷ "Üniversiteler Kanunu", T.C. Resmî Gazete, S. 6336, 18 Haziran 1946, s. 10779, 10782.

¹⁸ "Üniversiteler Kanununun 46 nci maddesinin (d) fıkrasının değiştirilmesi hakkında Kanun", T.C. Resmî Gazete, S. 8469, 28 Temmuz 1953, s. 6836.

yapıldığı eleştirisinde bulunulmuş ve buna izin verilemeyeceği ifade edilmişti.¹⁹ Nitekim kısa bir süre sonra üniversiteleri ilgilendiren iki kanun daha kabul edilmişti. Bunlardan ilki, 1954 yılında kabul edilen emeklilik düzenlemesine ilişkindi. Bundan daha önce, 8 Haziran 1949'da çıkarılan 5434 Sayılı ve Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu başlıklı düzenleme ile söz konusu kanuna bağlı olarak çalışanlardan fiili hizmet süreleri 30 yılı ve yaşları 55'i doldurmuş olanların istekleri üzerine emekli olabilecekleri kaydı getirilmişti. Ancak 30 hizmet yılını dolduran kişiler, kurumlarınca gerekli görüldüğü takdirde yaş kaydı aranmaksızın resen emekli edilebileceklerdi.²⁰ 21 Haziran 1954 tarihinde kabul edilen 6422 Sayılı düzenlemede ise, emeklilik için gerekli olan 30 yıllık fiili hizmet süresi 25 yıla düşürülmüştü. Buna göre 25 hizmet yılını tamamlamış olanlar istekleri kapsamında ya da seçilmiş belediye başkanları ve vilayetlerin daimî komisyon üyeleri hariç olmak üzere, kurumlarınca gerek görüldüğünde yaş kaydı aranmaksızın resen emekli olacaktı. Resen emekliye sevk edilenler hakkındaki karar kesindi ve hiçbir şekilde yargıya başvurulamazdı.²¹ Böylece 25 yılı dolduran üniversite mensuplarının genç yaşta olsalar bile emekliye sevk edilebilmelerinin önü açılmıştı. Bu düzenleme muhalefet ve basın tarafından eleştirilirken, hükûmet kamu hizmetlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi ve devlet memurlarının siyasetten uzaklaştırılmasının amaçlandığını savunmuştu.²²

Söz konusu düzenlemeden kısa bir süre sonra çıkarılan kanunla da diğer kamu çalışanlarıyla birlikte üniversite mensuplarının da bağlı bulundukları vekâlet emrine alınarak görevden uzaklaştırılmalarına olanak sağlanmıştı. 5 Temmuz 1954 tarih ve 6435 Sayılı Kanun'a göre üniversitelerin kuruluş kadrolarına dâhil tüm mensupları, üniversite senatosunun görüşü alındıktan sonra tayinlerindeki yönetime bakılmaksızın Maarif Vekili tarafından görevden alınabileceklerdi. Görevden alınanlara hizmet sürelerine göre ve altı ay süreyle belirli bir miktarda maaş ödenecekti. Altı aylık süre zarfında, kurumlarınca önerilen eski görevlerine eşit ya da bir aşağı derecedeki görevleri kabul etmeyenler ile kendilerine herhangi bir görev verilmemiş kişiler emekliye sevk edileceklerdi.²³ Bu kanun ilk olarak, çeşitli siyasal eleştirileri nedeniyle Ankara Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Bülent Nuri Esen hakkında uygulanmıştı. Kendisi Maarif Vekâleti kararıyla 1 Eylül 1954 tarihinde emekli edilmiş, ancak kamuoyu ve basından gelen tepkiler üzerine 4 Şubat 1955'te bu karar geri alınarak görevine iade edilmişti.²⁴ Bunun dışında Maarif Vekâleti, Ağustos 1955'te İstanbul Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Osman Okyar hakkında da bir yazısı nedeniyle soruşturma açılmasını istemişti. Bu talebi 24 Kasım 1955 tarihinde görüşen İstanbul Üniversitesi Senatosu, Doç. Osman Okyar'ın yazdığı yazının tamamen bilimsel olduğu ve bu nedenle hakkında hiçbir işlem yapılamayacağına oy birliğiyle karar vermişti.²⁵

Bu gelişmelerin yaşandığı sırada iki yeni üniversite kurulmasına da karar verilmişti. Bu kapsamda 20 Mayıs 1955 tarih ve 6594 Sayılı Kanun ile Karadeniz Teknik Üniversitesi adıyla

¹⁹ *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, (22 Mayıs 1950-20 Kasım 1961)*, C. 2, Haz.: İrfan Neziroğlu-Tuncer Yılmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2013, s. 1010, 1015-1016.

²⁰ "Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu", *T.C. Resmî Gazete*, S. 7235, 17 Haziran 1949, s. 16398.

²¹ "Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair Kanun", *T.C. Resmî Gazete*, S. 8738, 25 Haziran 1954, s. 9702.

²² Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (14 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960)*, 4. Kitap (İkinci Bölüm), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s. 98-99.

²³ "Bağlı bulundukları teşkilât emrine alınmak suretiyle vazifeden uzaklaştırılacaklar hakkında Kanun", *T.C. Resmî Gazete*, S. 8749, 8 Temmuz 1954, s. 9842.

²⁴ Şerafettin Turan, a.g.e., 4. Kitap (İkinci Bölüm), s. 100-101; Cağfer Güler, "115 Sayılı Kanunun Türk Üniversite Tarihindeki Yeri ve Önemi", s. 213.

²⁵ "Üniversite", *Akıs*, Sene 2, C. IV, S. 66, 13 Ağustos 1955, s. 10; "Osman Okyar ve Üniversite Senatosu", *Cumhuriyet*, 16 Ağustos 1955, s. 1, 7; "Doç. O. Okyar hakkında Üniversite Senatosu muamele yapmıyacak", *Hürriyet*, 25 Kasım 1955, s. 1.

Trabzon'da bir teknik üniversite kurulması için Maarif Vekili yetkili kılınmıştı. Aynı gün çıkarılan 6595 Sayılı Kanun ile de Ege Üniversitesi adıyla ve merkezi İzmir olmak üzere yeni bir üniversitenin kurulması için yine Maarif Vekili yetkili kılınmıştı.²⁶ Bunlardan Ege Üniversitesi 5 Kasım 1955 tarihinden itibaren Türkiye'nin dördüncü üniversitesi olarak eğitim ve öğretime başlamıştı.²⁷ Karadeniz Teknik Üniversitesi ise, kuruluş çalışmalarının uzaması nedeniyle 2 Aralık 1963 tarihinde faaliyete geçecekti.²⁸

B. Uluslararası Üniversiteler Birliği İkinci Genel Konferansı Hazırlıkları

19-23 Eylül 1955 tarihleri arasında İstanbul'da toplanması planlanan Uluslararası Üniversiteler Birliği İkinci Genel Konferansı için kapsamlı bir hazırlık süreci yürütülmüştü. Bunun için Ord. Prof. Tevfik Sağlam'ın başkanlığında 13 kişilik bir Türkiye Organizasyon Komitesi oluşturulmuş²⁹ ve 1955 yılının başlarından itibaren çeşitli faaliyetlerde bulunulup toplantılar gerçekleştirilmişti. Böylece misafir delegelerin kalacakları yerlerin belirlenmesi de dâhil olmak üzere çeşitli konularda kararlar alınmış³⁰ ve konferans programı hazırlanmıştı. Buna göre Uluslararası Üniversiteler Birliği İkinci Genel Konferansı, 19 Eylül 1955 tarihinde saat 10.00'da Yıldız Sarayı Şale Köşkü'nde Maarif Vekili Celâl Yardımcı'nın konuşmasıyla açılacaktı.³¹

Konferansın hazırlık sürecinde yapılan değerlendirmelerde İstanbul'daki konferansın önemine değinilmişti. Bunlardan birinde, İstanbul'da 1955 yılında Üniversiteler Birliği Konferansı da dâhil olmak üzere çeşitli toplantıların düzenleneceğine dikkat çekilmişti. Bu toplantılara başta üniversite öğretim üyeleri olmak üzere toplumun aydın kesiminin geniş ölçüde katılması gerektiği vurgulanmıştı. Ancak bu katılım yüzeysel olmayıp bilimsel düzeyde gerçekleştirilmeliydi. Toplantılarda, takdir toplayacak değerde rapor ve tebliğler sunulmalı ve böylece yabancıların Türk bilimini tanımalarına olanak sağlanmalıydı. Bununla birlikte değerlendirmeyi kaleme alan Hasan Refik Ertuğ, "... geçen yıllarda İstanbul'da toplanan milletlerarası kongrelerde düştüğümüz müşkül durumları görüp de içleri sızlayanlar, bizim iyimser ve sâfiyâne temennilerimize güleceklerdir" diyerek kuşkusunu dile getirmişti.³² Daha olumlu bir yaklaşımda ise konferansın İstanbul'da toplanmasının, Türkiye'nin uluslararası bilim ve üniversite hayatındaki akademik konumu için "*şerefli bir muvaffakiyet*" sağlayacağı vurgulanmıştı.³³

²⁶ "Karadeniz Teknik Üniversitesi adıyla Trabzon'da bir üniversite kurulması hakkında Kanun"; T.C. Resmî Gazete, S. 9013, 27 Mayıs 1955, s. 11939-11940; "Ege Üniversitesi adıyla İzmir'de bir üniversite kurulması hakkında Kanun", T.C. Resmî Gazete, S. 9013, 27 Mayıs 1955, s. 11940; Şahin Yedek, "Arşiv Belgelerine Göre Demokrat Parti Döneminde Eğitim Yatırım ve Ödenekleri", *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9/6, 2021, s. 1904.

²⁷ Nagehan Uçan Eke, "Ege Üniversitesi (20 Mayıs 1955)", [https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/1011/Ege-%C3%9Cniversitesi-\(20-May%C4%B1s-1955\)](https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/1011/Ege-%C3%9Cniversitesi-(20-May%C4%B1s-1955)) (Erişim Tarihi: 16.12.2025). 1950-1955 yılları arasında üniversitelerin öğretim üyesi ve öğrenci sayıları ile bütçelerinde önemli bir artış yaşanmıştı. Bkz.: Şahin Yedek, "Arşiv Belgelerine Göre Demokrat Parti Döneminde Eğitim Yatırım ve Ödenekleri", s. 1904.

²⁸ Zehra Aslan, "Karadeniz Teknik Üniversitesi (KTÜ)", [https://yeni.ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/524/Karadeniz-Teknik-%C3%9Cniversitesi-\(KT%C3%9C\)](https://yeni.ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/524/Karadeniz-Teknik-%C3%9Cniversitesi-(KT%C3%9C)) (Erişim Tarihi: 16.12.2025).

²⁹ *Milletlerarası Üniversiteler Derneği İkinci Genel Konferans İstanbul, 19-23. IX. 1955 Üye Listesi*, s. 24.

³⁰ "Milletlerarası Üniversiteler kongresi toplanıyor", *Milliyet*, 23 Nisan 1955, s. 4; "Üniversiteler kongresi şehrimizde toplanıyor", *Milliyet*, 27 Haziran 1955, s. 5; "Ratip Berker İmzalı Milletlerarası Üniversiteler Derneği Antetli Evrak", 14 Temmuz 1955, (Dr. Pınar Tuna Koleksiyonu); "İkiyüz rektör İstanbul'a geliyor", *Milliyet*, 15 Ağustos 1955, s. 1.

³¹ "2. Dünya üniversiteler kongresi yarın açılacak", *Vakit*, 18 Eylül 1955, s. 1; "Beynelmilel üniversiteler kongresi yarın açılıyor", *Son Posta*, 18 Eylül 1955, s. 1; "Milletlerarası Üniversiteler Kongresi bugün açılıyor", *Vatan*, 19 Eylül 1955, s. 1; <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/215415> (Erişim Tarihi: 21.05.2026).

³² Hasan Refik Ertuğ, "Bu yaz İstanbul'da toplanacak olan milletlerarası kongreler", *Siyasî İlimler Mecmuası*, C. XXV, No 291, Haziran 1955, s. 99. Hasan Refik Ertuğ, Türkiye Organizasyon Komitesi üyesidir. Bkz.: *Milletlerarası Üniversiteler Derneği İkinci Genel Konferans İstanbul, 19-23. IX. 1955 Üye Listesi*, s. 24.

³³ "Üniversitelerin Genel Kongresi yarın açılıyor", *Yeni İstanbul*, 18 Eylül 1955, s. 2; "Milletlerarası", *Tan*, 18 Eylül 1955, s. 7; "Üniversiteliler derneği kongresi", *Ulus*, 18 Eylül 1955, s. 7.

Türk Kamuoyunda Uluslararası Üniversiteler Birliği İkinci Genel Konferansı
(İstanbul, 19-23 Eylül 1955)

Konferans öncesi Türkiye Organizasyon Komitesi Başkanı Ord. Prof. Tevfik Sağlam ile Uluslararası Üniversiteler Birliği Başkanı ve Paris Üniversitesi Rektörü Prof. J. Sarrailh, 18 Eylül 1955'te İstanbul Teknik Üniversitesi rektörlük binasında bir basın toplantısı yaparak, birliğin çalışmaları ve konferansta görülecek konular hakkında açıklamalarda bulunmuşlardı.³⁴ Tevfik Sağlam konuşmasında, konferansa 46 ülkeye mensup 280 delege ve gözlemciyle birçok uluslararası teşkilat temsilcisinin katılacağını söylemişti. Üniversiteleri rektörler ya da o düzeydeki yetkili kişiler temsil edecekti.³⁵ Ardından Prof. J. Sarrailh söz alarak, konferansın Türkiye'de yapılmasından dolayı duydukları memnuniyeti ifade etmişti. Birliğin Yönetim Kurulu'nda mevcut yegâne Türk üyenin Prof. Tevfik Sağlam olduğunu, onun daima takdirle karşılandığını ve bu takdire kendisinin de katıldığını söylemişti. Ayrıca Prof. J. Sarrailh, birliğin kuruluş süreci hakkında şu bilgiyi vermişti:

*"Milletlerarası Üniversiteler Derneği, geniş bir teşekküldür. Gerçekten bu Dernek 1950 senesinde Nice'te toplanan Birinci Genel Konferansta teşekkül etmiştir. Bu tarihten evvel Utrecht'de toplanan bir konferansı müteakip teşkil olunan 10 kişilik bir komite bir sene müddetle kurulacak Derneğin hazırlıkları ile meşgul olmuştur. Bütün dünya üniversitelerini birleştirmek fikri, İkinci Cihan Harbinden evvel Havana'da, sonra Pariste yapılan toplantılarda öne sürülmüştür. Bu fikir, İkinci Dünya Harbinden sonra Unesco'nun yardımı ve hususiyle Unesco'nun o vakitki genel direktörünün yardımıyla tahakkuk etti. ..."*³⁶

Prof. J. Sarrailh konuşmasının devamında Uluslararası Üniversiteler Birliği'nin amacının, dünya üniversiteleri arasında fıkri bir iş birliği sağlamak ve karşılıklı dayanışma kurmak olduğunu belirtmişti. Profesör ve öğrenci değişimi gibi konuları bu kapsamda saymak mümkündü. Mali açıdan birlik, UNESCO'dan yardım görüyordu. Ayrıca hâlen birliğe kayıtlı 55 ülkeye mensup 238 üniversite vardı ve birliğe üye olan üniversiteler, öğrenci sayısı esas alınarak bir aйдat ödemekteydi. Prof. J. Sarrailh, birliğin yapmakta olduğu çalışmaların başında diplomaların denkliği konusu olduğunu söylemişti. Son derece önemli olan bu konu, verilen diplomaların diğer üniversiteler tarafından da tanınıp kabul edilmesi anlamına geliyordu. Ayrıca birliğin çalışma alanı, İstanbul'daki genel konferansta belirginleşecekti. Konferansta, hızla değişen bir toplumda üniversitelerin rolü konuşulacaktı. Bu kapsamda konferansta aşağıdaki başlıklar ele alınacaktı:

- Öğretmenlerin,
- Doğa bilimleri araştırmacılarının,
- Ulusal hayatı sevk ve idare edenlerin yetiştirilmesinde üniversitelerin etkisi.³⁷

Öncelikle bu üç başlık hakkında açıklamalar yapılacak ve ardından her başlık ayrı ayrı komisyonlarda incelenecekti.³⁸ Konferansın belirlenen gündemi, üniversitelerin toplumsal ve siyasal hayatla iç içe yaşayan ve belirli düzeyde yönlendirici olması gereken kurumlar şeklinde algılandıklarını göstermektedir.

³⁴ "Üniversiteler Derneği 2 nci kongresi açılıyor", *Zafer*, 19 Eylül 1955, s. 7; "Beynelmilel üniversiteler derneği kongresi", *Son Posta*, 19 Eylül 1955, s. 1; "Milletlerarası Üniversiteler Kongresi bugün açılıyor", *Vatan*, 19 Eylül 1955, s. 1.

³⁵ "Üniversiteler Derneği Kongresi bu sabah Şale'de açılıyor", *Yeni İstanbul*, 19 Eylül 1955, s. 2; "Üniversiteler Derneği 2 nci kongresi açılıyor", *Zafer*, 19 Eylül 1955, s. 7; "Bütün dünya Üniversitelerini birleştirmek isteyen dernek", *Tan*, 19 Eylül 1955, s. 1.

³⁶ "Üniversiteler Derneği Kongresi bu sabah Şale'de açılıyor", *Yeni İstanbul*, 19 Eylül 1955, s. 2.

³⁷ "Milletlerarası Üniversiteler Kongresi bugün açılıyor", *Vatan*, 19 Eylül 1955, s. 5; "Üniversiteler", *Vakit*, 19 Eylül 1955, s. 2; "Dünya Üniversiteler Kongresi bugün toplanıyor", *Yeni Sabah*, 19 Eylül 1955, s. 7.

³⁸ "Milletlerarası Üniversiteler Kongresi bugün açılıyor", *Vatan*, 19 Eylül 1955, s. 5.

Konferansın hazırlık aşamasında UNESCO Genel Sekreterliği, görüşülecek konulara yönelik incelemeler yaptırıp bunları üyelere dağıtmış ve böylece konferansa önemli bir katkı sağlamıştı. Buna karşılık Uluslararası Üniversiteler Birliği Daimî Bürosu'nun bu konulara ilişkin kapsamlı bir hazırlık yapmadığı öne sürülmüştü.³⁹

C. Konferansın Açılışı

Uluslararası Üniversiteler Birliği İkinci Genel Konferansı, 19 Eylül 1955'te saat 10.00'da Yıldız Sarayı Şale Köşkü'nde açılacaktı. Açılış öncesinde Türkiye Organizasyon Komitesi Başkanı Ord. Prof. Tevfik Sağlam tarafından bir davetiye hazırlanmıştı. Konferans planlanan tarihte açılmış ve Maarif Vekili Celâl Yardımcı'nın konuşmasının ardından çalışmalarına başlamıştı. Konferansın açılışında İstanbul Vali ve Belediye Başkan Vekili Prof. Fahrettin Kerim Gökay, üniversite rektörleri, dekanlar, konsolosluk görevlileri ve basın mensupları hazır bulunmuşlardı.⁴⁰

Uluslararası Üniversiteler Birliği'ne Ağustos 1955 itibarıyla 55 ülkeye bağlı çeşitli üniversiteler üye olmuştu. Bu ülkelerden 41'i İkinci Genel Konferans'a üniversite düzeyinde katılmıştı. Bu ülkeler Almanya, Avustralya, Avusturya, Belçika, Burma, Brezilya, Kanada, Şili, Kolombiya, Kosta Rika, Küba, Danimarka, Dominik Cumhuriyeti, Mısır, ABD, Finlandiya, Fransa, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda, Hindistan, Endonezya, İran, İsrail, İtalya, Japonya, Lübnan, Meksika, Norveç, Yeni Zelanda, Pakistan, Hollanda, Filipinler, Saar, İsviçre, Suriye, Türkiye, Güney Afrika, Uruguay, Vatikan, Venezuela, Vietnam ve Yugoslavya'ydı. Ayrıca çeşitli üniversite ve kuruluş temsilcileri gözlemci olarak konferansa katılmışlardı.⁴¹ Bu bağlamda aşağıda belirtileceği üzere, Vatan gazetesinde Moskova Üniversitesi Rektörü'nün konferans sırasındaki bir konuşması aktarılmıştı. Nitekim Sovyet Rusya'nın, Uluslararası Üniversiteler Birliği'nin bağlı olduğu UNESCO'ya 21 Nisan 1954 tarihinde üye olduğu⁴² dikkate alındığında, bu ülkenin konferansa gözlemci sıfatıyla katıldığını söylemek mümkündür. Bu gelişmeyi, konferansın Soğuk Savaş döneminde gerçekleştirildiği göz önüne alındığında, dünya üniversiteleri arasındaki iş birliğinin sağlanmasına yönelik önemli bir adım olarak değerlendirebiliriz.

Konferansta İstanbul Üniversitesi'ni Rektör Prof. Fehim Fırat, Ankara Üniversitesi'ni Rektör Prof. İzzet Birand, İstanbul Teknik Üniversitesi'ni Ord. Prof. Hülkî Erem temsil etmişlerdi. Ayrıca her üç üniversitenin senatoları tarafından seçilen birçok profesör ve doçent gözlemci sıfatıyla konferansa katılmıştı.⁴³ Birliğe üye ülkelerin büyük bir kısmının üniversite düzeyinde İstanbul'daki konferansa katılmaları, Uluslararası Üniversiteler Birliği'ne verilen önemin yanı sıra Türkiye'ye verilen değeri göstermesi açısından da anlamlıdır.

³⁹ Hasan Refik Ertuğ, "Milletlerarası Üniversiteler Birliği Kongresinde çalışmalar", *Vatan*, 29 Eylül 1955, s. 2; Rifat Sami, "Milletlerarası Üniversiteler Birliği II. nci Kongresi", *Siyasî İlimler Mecmuası*, C. XXVII, No 294, Eylül 1955, s. 227.

⁴⁰ "Milletlerarası Üniversiteler Derneği İkinci Genel Konferansı Açılış Davetiyesi", (Dr. Pınar Tuna Koleksiyonu); "Dünya üniversiteler birliğinin kongresi açıldı", *Son Posta*, 20 Eylül 1955, s. 1, 7; "Milletlerarası Üniversiteler Derneği Kongresi açıldı", *Vatan*, 20 Eylül 1955, s. 1; "Dünya Üniversiteler kongresi dün açıldı", *Milliyet*, 20 Eylül 1955, s. 3.

⁴¹ *Milletlerarası Üniversiteler Derneği İkinci Genel Konferans İstanbul, 19-23. IX. 1955 Üye Listesi*, s. 3-22.

⁴² "Üniversitelerin hür ve müstakil olması lâzımdır", *Vatan*, 23 Eylül 1955, s. 1, 3; Fernando Valderrama, *A History of UNESCO*, UNESCO Publishing, France, 1995, p. 94. Soğuk Savaş döneminde çeşitli coğrafyalardaki üniversitelerin konumu ve kültürel gelişmeler için bkz.: Natalia Tsvetkova, *The Cold War in Universities, U.S. and Soviet Cultural Diplomacy, 1945-1990*, Koninklijke Brill NV, Leiden, 2021, p. 4-225; Christopher Simpson, "Üniversiteler, İmparatorluk ve Bilginin Üretimi", *Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu, Soğuk Savaş Döneminde Sosyal Bilimlerde Para ve Siyaset*, Ed.: Christopher Simpson, Türkçesi: Musa Ceylan, Kızılirma Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 19-38.

⁴³ Hasan Refik Ertuğ, "Milletlerarası Üniversiteler Birliği II nci Kongresi", *Vatan*, 24 Eylül 1955, s. 2; Rifat Sami, "Milletlerarası Üniversiteler Birliği II. nci Kongresi", *Siyasî İlimler Mecmuası*, C. XXVII, No 294, Eylül 1955, s. 224.

Maarif Vekili açılış konuşmasında, davetlilere katılımları için hükûmet adına teşekkür ettikten sonra dünün, o günün ve geleceğin düşüncesini hazırlayan en önemli kurumun üniversiteler olduğuna işaret etmişti. Üniversiteler aynı zamanda, demokrat bir devlet hayatının gelişmesine hizmet etmeleri açısından da önem taşıyorlardı. Üniversitelerin ulusal sınırların dışına çıkarak, bir birlik halinde örgütlenmeleri tebrik edilecek bir başarıydı. Zira bu birliğin çalışmaları sayesinde ortaya çıkacak yeni fikirler ulusal ve uluslararası düzeydeki problemlerin çözümüne katkı sağlayacaktı. Ardından Maarif Vekili, “*diktatoryal rejimlerin ve sapık ideolojilerin*” İkinci Dünya Savaşı’yla birlikte insanlığa ne denli zarar verdiğini hatırlatmış ve bu durumun dünya üniversitelerinin iş birliği yapmaları gereğini ortaya koyduğunu vurgulamıştı. Nitekim bu düşünceden yola çıkılarak 1948’te Utrecht’te toplanan konferans ile birliğin temeli atılmış ve 1950’de Nice’te yapılan genel konferansta amaçlar belirlenerek çalışmalara başlanmıştı. Maarif Vekili konuşmasının devamında, Türk milletinin “*hür ilme, hür fikre ve hür vicdana*” verdiği değer ile gösterdiği bağlılığın büyük olduğunu söylemişti. Nitekim Atatürk’ün “*Hayatta en hakiki mürşit ilimdir*” özdeyişi de buna örnek olarak gösterilebilirdi. Bu bağlamda Türkiye’deki üniversitelere bilimsel özgürlüğü içerecek şekilde yasal düzeyde özerklik verilmişti.⁴⁴

Maarif Vekili’nin konuşmasının ardından Türkiye Organizasyon Komitesi Başkanı Ord. Prof. Tevfik Sağlam, UNESCO Genel Müdürü Luther Evans, Dünya Üniversiteler Birliği Başkanı ve Paris Üniversitesi Rektörü Prof. J. Sarrailh birer konuşma yapmışlardı. Konuşmalardan sonra oturuma bir süre ara verilmiş⁴⁵ ve ardından komisyonların seçimine geçilerek dört komisyonun üyeleri belirlenmişti. Bu komisyonlar şöyleydi:

- Salahiyetnameleri Tetkik Komisyonu,
- Tüzük Komisyonu,
- Program ve Bütçe Komisyonu,
- Adaylıklar Komisyonu.⁴⁶

Açılış töreninden sonra İstanbul Vali ve Belediye Başkan Vekili Prof. Fahrettin Kerim Gökay, saat 18.30’da Yıldız Sarayı Malta Köşkü’nde delegeler şerefine bir kabul töreni düzenlemişti.⁴⁷

Konferansın açılmasından sonra bir yazı kaleme alan Ahmet Emin Yalman’a göre konferans birkaç açıdan kendilerini sevindirmekteydi. İlk olarak, Avrupa ile Asya kıtalarını birleştiren İstanbul uluslararası bir toplantı merkezi haline gelmeye başlamıştı. İstanbul bu konumu hak etmekle birlikte başta oteller olmak üzere her türlü araç ve donanımını genişletmesi gerekiyordu. İkinci nokta, bu toplantının bir iki hafta önce İstanbul’da yaşanan “*kasırga afetinden*” sonra yapılmasıydı. Söz konusu olaylar “*yabancı karanlık ve kızıl şer kuvvetlerinin*” etkisiyle düzenlenmişti ve hükûmet hemen gerekli önlemleri almıştı. Bu açıdan aydın ülkelerden gelen üniversite temsilcilerinin de bunu dikkate almaları önem taşıyordu. Geline nokta “*hayırla şer*” arasında ciddi bir mücadele yaşanmaktaydı ve bu mücadelede maddi silahlardan çok manevi araçlar ön plana çıkmıştı. Bu bağlamda üniversiteler, manevi cephede

⁴⁴ “Üniversiteler Derneği kongresi dün açıldı”, *Zafer*, 20 Eylül 1955, s. 1, 7; “Maarif Vekili Yardımcı dedi ki: Türk milletinin hür ilme hür fikre verdiği değer büyüktür”, *Yeni İstanbul*, 20 Eylül 1955, s. 2; *Ayin Tarihi*, S. 262, 1-30 Eylül 1955, s. 40-41.

⁴⁵ “Dünya Üniversiteler kongresi dün açıldı”, *Milliyet*, 20 Eylül 1955, s. 3; “Milletlerarası Üniversiteler Derneği Kongresi açıldı”, *Vatan*, 20 Eylül 1955, s. 1, 7.

⁴⁶ Hasan Refik Ertuğ, “Milletlerarası Üniversiteler Birliği II nci Kongresi”, *Vatan*, 24 Eylül 1955, s. 2; Rifat Sami, “Milletlerarası Üniversiteler Birliği II. nci Kongresi”, *Siyasi İlimler Mecmuası*, C. XXVII, No 294, Eylül 1955, s. 224.

⁴⁷ “İkinci Üniversiteler Birliği kongresi çalışmasına başladı”, *Tan*, 20 Eylül 1955, s. 7.

birer ışık kaynağı olmaları açısından öne çıkıyorlardı. Bu süreçte Türkiye de şer güçlerine karşı mücadele edebilmek için bir “*irfan seferberliğine*” girişmişti. Dolayısıyla bu seferberlikte özellikle üniversitelerin önemli bir rolü vardı. Türkiye bu süreçte eksiklikleri olduğunu bilmekle birlikte, bunu giderebilmek adına güçlü bir iradeye sahipti. Bu açıdan söz konusu konferans, Türkiye’nin bu iradesini ortaya koyması açısından da önemli bir gelişmeydi.⁴⁸

D. Konferansın Çalışmaları

Uluslararası Üniversiteler Birliği İkinci Genel Konferansı’na 20 Eylül 1955 tarihinden itibaren İstanbul Teknik Üniversitesi’nin Taşkışla binasında devam edilmisti. Saat 9.15’te açılan oturumda, öncelikle genel temanın takdimi yapılmıştı. Bu doğrultuda öğretmen, araştırmacı ve ulusal hayatı sevk ve idare edenlerin yetişmesinde üniversitelerin rolü konusu görüşülmüştü. Bu konu hakkında Meksika, İran, Brezilya ve Amerika delegeleri söz alıp fikirlerini açıklamışlardı.⁴⁹ Öğleden sonra komisyon çalışmalarına geçilmiş ve öğretmen eğitimi üzerinde üniversitelerin rolünü inceleyen komisyonun raportörlüğüne Doç. Nesterin Dirvana seçilmişti. Bu komisyonda söz alan Amerikalı delege, kendi ülkesinde eğitimin, uzmanlığa doğru gittiğini belirtip şu açıklamada bulunmuştu:

“Amerikada, herkes, ihtisas sahibi olmak istemekte ve dolayısıyla kimse ilkokul öğretmenliğine özenmemektedir.

Bugün Amerika öğretmen sıkıntısı çekiyor.

Bu durum, 1960 yılına doğru da, bir buhran halini alacaktır.”⁵⁰

Aynı günün akşamı İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi rektörleri, İstanbul Üniversitesi merkez binasında konferans delegeleri için bir kabul töreni düzenlemişlerdi.⁵¹

İkinci Genel Konferans’a, 21 Eylül 1955’te saat 15.00’ten itibaren Taşkışla’daki İstanbul Teknik Üniversitesi binasında devam edilmisti. Sabahki görüşmeler, komisyonlar halinde yapılırken Adaylıklar Komisyonu, çeşitli teklifleri değerlendirmeye sunmuştu. Bu kapsamda başkanlığa Brüksel Üniversitesi rektörünün seçilmesi ve ayrıca Yakın Doğu’yu temsilen bir Türk delegesinin ve Uzak Doğu’yu temsilen de bir Pakistan delegesinin seçilmesi hakkında yapılan teklif görüşülmüştü. Türk ve İngiliz delegelerinin de desteklediği Uzak Doğu’yu Pakistan’ın temsil etmesi teklifi görüşmeler sonunda reddedilmişti. Zira Uzak Doğu’yu temsil etmesi istenen adaylar arasında Filipin ve Birmanya delegeleri de vardı. Mesele bir sonuca bağlanamadan diğer konuların görüşülmesine geçilmişti. Bu sırada beş yılda bir toplanan birliğin gelecek genel toplantısının Meksika’da yapılmasına karar verilmişti.⁵²

Tüzük Komisyonu’na, Yönetim Kurulu tarafından herhangi bir konu getirilmediğinden kapsamlı bir görüşme yapılmamıştı. Bununla birlikte Latin Amerika delegelerinin uluslararası toplantılarda, İngilizce ve Fransızcanın yanında İspanyolcanın da konuşulmasını istemeleri

⁴⁸ Ahmet Emin Yalman, “Üniversiteler Kongresi”, *Vatan*, 21 Eylül 1955, s. 1, 7. Ahmet Emin Yalman’ın yazısında “kasırga afeti” olarak nitelendirdiği ve ilk aşamada komünistlerce düzenlendiği düşünülen olaylar 6-7 Eylül Olayları’dır. Bu konuda bkz.: Dilek Güven, *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*, 5. bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 25-101; Ayşe Asker, a.g.e., s. 86-108.

⁴⁹ “M. arası Üniversiteler Derneğinin Kongresi”, *Vatan*, 21 Eylül 1955, s. 1; “Milletlerarası Üniversite Kongresi”, *Milliyet*, 21 Eylül 1955, s. 2.

⁵⁰ “M. arası Üniversiteler Derneğinin Kongresi”, *Vatan*, 21 Eylül 1955, s. 1, 7.

⁵¹ “Milletlerarası Üniversiteler toplantısı”, *Son Posta*, 21 Eylül 1955, s. 3.

⁵² “Milletlerarası Üniversiteler Derneğinde Türkiye Yakın Doğu temsilciliğine seçildi”, *Akşam*, 22 Eylül 1955, s. 1; “Milletlerarası Üniversiteler toplantısı Kongre programı, bütçe konuşmaları ile geçti”, *Yeni İstanbul*, 22 Eylül 1955, s. 2; “Üniversiteler Derneği Kongresine devam edildi”, *Vatan*, 22 Eylül 1955, s. 1.

tartışmaya neden olmuştu.⁵³ Venezuela Caracas Üniversitesi rektörünün ortaya attığı bu teklif üzerine söz alan Cenova Üniversitesi rektörü, “*İdare Heyetinin yapması lâzım gelen pek çok iş vardır*” demişti. Türk delegelerinden Prof. Enver Ziya Karal da bir konuşma yaparak, bundan önceki toplantılarda İspanyolca konuşulmamasının bir zararının görülmediğini, dil meselesinin bir “*izzeti nefis işi*” yapılmaması gerektiğini vurgulamıştı. Bunun üzerine söz alan Havana Üniversitesi Dekanı Massip, izzeti nefis meselesi yapmak istemediklerini, Latin Üniversitelerinin dünyada çok olmasının böyle bir teklifi zorunlu kıldığını öne sürmüştü.⁵⁴ Lehte ve aleyhte yapılan konuşmaların ardından söz konusu talep reddedilmişti. Program ve Bütçe Komisyonu toplantısında ise geçen beş yılın gelir ve masraflarını gösteren bilançolar incelenmiş ve gelecek yılların gelir kaynakları ile masrafları ele alınmıştı.⁵⁵

Delegeler, öğleden sonra İstanbul Teknik Üniversitesi kapısı önünde bir gelenek haline gelen resimlerini çektirmişler ve ardından Süleymaniye, Fatih, Kariye, Eyüp, Ayasofya, Sultanahmet, Rüstem Paşa Camileriyle Yeni Cami, surlar, Kapalıçarşı ve Topkapı Sarayı’na gezmişlerdi. Ayrıca Amerikalı tanınmış film yıldızlarından Jean Arthur da konferansı takip etmek için İstanbul’a gelmiş ve şehrin tarihi yerlerini gezmişti.⁵⁶

İkinci Genel Konferans’a 22 Eylül 1955’te saat 15.00’ten itibaren devam edilmişti. Bu oturumda üç ayrı komisyon halinde öğretmen, araştırmacı ve ulusal hayatı sevk ve idare edenlerin eğitiminde üniversitelerin rolü konusu tartışılmıştı.⁵⁷ Toplantıda öğretmenlerin bilgi açısından yetiştirilmesinde üniversitelerin etkili oldukları, ancak meslekî formasyon edinilmesinde yeterli hizmet ve yardımda bulunamadıkları, genel olarak da üniversite mezunlarının öğretime yetecek düzeyde bilgiye sahip olmadıkları sonucuna varılmıştı. Toplantıda, doğa bilimleri alanında çalışacak araştırmacıların yetiştirilmesinde de birçok üniversitenin etkili olamadığı düşüncesi oluşmuştu. Zira mali kaynaklara, araç gereç, malzeme ve laboratuvarlara sahip olmayan üniversiteler sadece araştırmacıları değil, öğrencileri bile gerektiği gibi yetiştiremiyorlardı. Toplantıda görüşülen diğer bir konu ulusal hayatı sevk ve idare edenlerin eğitiminde üniversitelerin rolüydü. Bu konu tartışılırken birçok delege söz almış ve görüşmeler genel olarak üniversitelerin özerkliği ve özellikle de öğretim üyelerinin güvencesi konularında yoğunlaşmıştı.⁵⁸ Bu sırada çeşitli dünya üniversitelerinin rektörleri söz almış ve ilk konuşanlardan Cenova Üniversitesi Rektörü Cereti, üniversitelerin özgür ve özerk olması gerektiğini şu sözlerle vurgulamıştı:

“Üniversiteler hür olmalıdır ki devletlerin hürriyeti garantilensin. Devlet kendi ideali gibi robot şekilde adam yetiştirilmesini üniversiteden istememelidir. Üniversite hür düşünceli, hür vicdanlı, kuvvetli şahsiyetli hülâsa hür insanların yeri olmalıdır. Demokrat memleketler nasıl zaruri ise üniversiteler de öyle zaruri olmalıdır. Hülâsa üniversite muhtariyeti sahip bir teşekkül olarak doğmalı ve öyle kalmalıdır.”

⁵³ “Milletlerarası Üniversiteler toplantısı Kongre programı, bütçe konuşmaları ile geçti”, *Yeni İstanbul*, 22 Eylül 1955, s. 2; “Milletlerarası Üniversiteler Derneğinde Türkiye Yakın Doğu temsilciliğine seçildi”, *Akşam*, 22 Eylül 1955, s. 1; Rifat Sami, “Milletlerarası Üniversiteler Birliği II. nci Kongresi”, *Siyasî İlimler Mecmuası*, C. XXVII, No 294, Eylül 1955, s. 224-225.

⁵⁴ “Milletlerarası Üniversiteler toplantısı Kongre programı, bütçe konuşmaları ile geçti”, *Yeni İstanbul*, 22 Eylül 1955, s. 2.

⁵⁵ “Üniversiteler Derneği Kongresine devam edildi”, *Vatan*, 22 Eylül 1955, s. 7; Rifat Sami, “Milletlerarası Üniversiteler Birliği II. nci Kongresi”, *Siyasî İlimler Mecmuası*, C. XXVII, No 294, Eylül 1955, s. 225.

⁵⁶ “Üniversiteler Derneği Kongresine devam edildi”, *Vatan*, 22 Eylül 1955, s. 7; “Milletlerarası Üniversiteler toplantısı Kongre programı, bütçe konuşmaları ile geçti”, *Yeni İstanbul*, 22 Eylül 1955, s. 2; “Amerikalı eski bir yıldız şehrimizde”, *Son Posta*, 23 Eylül 1955, s. 2.

⁵⁷ “Üniversitelerin hür ve müstakil olması lâzımdır”, *Vatan*, 23 Eylül 1955, s. 1.

⁵⁸ Hasan Refik Ertuğ, “Milletlerarası Üniversiteler Birliği Kongresinde çalışmalar”, *Vatan*, 29 Eylül 1955, s. 2.

Uruguay delegesi Montevideo Üniversitesi Rektörü Carlos M. Rama'ya göre üniversiteler daha ziyade *"kapitalistlere"* hitap etmekteydi ve fakirlerin de eğitim ihtiyaçlarının karşılanması gerekiyordu. Bunun için üniversiteler *"antikapitalistlere"* de kapılarını açmalıydı. Benzer bir şekilde Tahran Üniversitesi rektörü de üniversiteye alınacak öğrencilerde yetenek aranmasını ve bu ölçüte göre fakirlerle zenginler arasında bir ayırım yapılmaması gerektiğini savunmuştu.⁵⁹ Böylece her iki rektör de üniversitelerin sadece zenginlere değil, fakirlere de eğitim imkânı sağlaması gerektiğini söyleyerek, eğitimde fırsat eşitliğine vurgu yapmışlardı.

Sovyet Rusya'nın Moskova Üniversitesi Rektörü Lukaçev de bir konuşma yapmış ve *"Bizde, her cumhuriyetin bir üniversitesi vardır"* demişti. Son olarak, Amerika'nın Howard Üniversitesi Rektörü Mordecai W. Johnson beğeniyle karşılanan bir konuşma gerçekleştirmişti. Genel hayatta üniversitelerin rolünün inkâr edilemeyeceğini savunan Johnson'a göre Gandhi gibi insanlığın sorumluluk ve yoksulluğunu anlayan düşünürlerin rolü daha önemliydi. Her milletin dili, dini ve idealinin ayrı olabileceğine değinen Johnson, yapılan işin sadece bir millete değil, insanlığa mal olması halinde daha geniş bir kitleye ulaşılabilceğini ifade etmişti.⁶⁰ Aynı gün genel toplantı da gerçekleştirilmiş ve burada birliğe ait konular görüşülüp idari komisyonların raporları ve kararların hazırlanması üzerinde çalışılmıştı.⁶¹

Toplantının ardından konferansa katılan üyeler için 22 Eylül 1955 günü 17.00-20.00 saatleri arasında Boğaziçi'nde bir vapur gezintisi düzenlenmişti.⁶² Daha öncekiler de dâhil olmak üzere tüm bu gezilerin, İstanbul'un uluslararası düzeydeki tanınırlığına olumlu katkı sağlamaya yönelik yapıldığı anlaşılmaktadır.

E. Konferansın Son Toplantısı ve Alınan Kararlar

Uluslararası Üniversiteler Birliği İkinci Genel Konferansı, 23 Eylül 1955'te İstanbul Teknik Üniversitesi rektörlük binasında sabah ve öğleden sonra olmak üzere yapılan çalışmaların ardından sona ermişti. Sabahki oturumda komisyonların raporları görüşülmüş ve bunlar üzerinde çeşitli görüşler ileri sürülmüştü. Bu kapsamda üniversitelerin özerkliği, uluslararası sevginin yayılması ve hümanist insanların yetiştirilmesi konuları tartışılmıştı.⁶³

Sabah yapılan toplantıda komisyonlarca ileri sürülen dilekler, Genel Kurul'a sunulmuştu.⁶⁴ Genel Kurul'daki görüşmeler sırasında iki ana düşünce ortaya çıkmıştı. Çoğunluğu oluşturan ilk görüşe göre üniversiteler öğretmen, araştırmacı ve yönetici yetiştirilmesinde düşünce ve karakter açısından yüksek düzeyde ve çok sayıda mezun vermeyi temel amaç olarak benimsemeliydi. Buna karşılık özellikle Amerikalıların savunduğu görüşe göre çok sayıda üniversite mezunu yerine ülkesine ve insanlığa lider olacak düzeyde *"mümtaz insan"*lar yetiştirilmesine ağırlık verilmeliydi.⁶⁵

Görüşmeler sırasında Meksika delegesi Prof. Torres Bodet, bilim araştırmacılarının sadece mesleki değil, insani formasyon üzerinde de durmaları gerektiğini söylemişti. Danimarka delegesi Nielsen, bilim ve kültüre verilen önem oranında sosyal ve manevi bilimlere de önem verilmesi ve bunlar arasında bir denge kurulması gerektiğini belirtmişti. Nielsen'den sonra

⁵⁹ "Üniversiteler Kongresinin çalışmaları Dünkü toplantıda alâka çekici konuşmalar yapıldı", *Yeni İstanbul*, 23 Eylül 1955, s. 2.

⁶⁰ "Üniversitelerin hür ve müstakil olması lâzımdır", *Vatan*, 23 Eylül 1955, s. 1, 3.

⁶¹ "Milletlerarası üniversiteler kongresi bugün kapanacak", *Akşam*, 23 Eylül 1955, s. 2.

⁶² "Milletlerarası Üniversiteler Derneği Eylül 1955 Genel Konferans Gezi Davetiyesi", (Dr. Pınar Tuna Koleksiyonu).

⁶³ "Dünya Üniversiteler Derneği Birliği kongresi sona erdi", *Tan*, 24 Eylül 1955, s. 7; "M. Arası Üniversiteler toplantısı bitti", *Vatan*, 24 Eylül 1955, s. 1; "Üniversiteler Kongresi dün kapandı", *Yeni İstanbul*, 24 Eylül 1955, s. 2.

⁶⁴ "M. Arası Üniversiteler toplantısı bitti", *Vatan*, 24 Eylül 1955, s. 1.

⁶⁵ Hasan Refik Ertuğ, "Milletlerarası Üniversiteler Birliği Kongresinde çalışmalar", *Vatan*, 29 Eylül 1955, s. 2.

konuşan Birmanya delegesi Aung'a göre ise bilimsel ve kültürel alanda çok gelişmemiş ülkelere daha fazla önem verilmeliydi. Zira Birmanya üniversitelerine yılda 250.000 kayıt başvurusu yapılırken maddi imkânsızlık nedeniyle bunun ancak %10'u kabul edilmekteydi. Diğer delegeler ise bir ülkede ne kadar iyi liderler yetişirse insani duyguların o kadar iyi olacağını, milletleri az ya da çok gelişmiş diye ayırmanın doğru olmadığını ve gelişimi yarım kalmış ülkelere daha fazla yardım yapılması gerektiğini savunmuşlardı. Bu sırada bir delege de öğretmenlere az maaş verildiği için mesleğe olan ilginin azaldığını ileri sürmüştü.⁶⁶ Ankara Üniversitesi'nden bir delege ise özellikle Türkiye gibi Doğu kültüründen Batı kültürüne geçmeye çalışan ve hızlı bir şekilde değişen bir ülkede, inkılapçı gençliği yetiştiren üniversitelerin sorumluluklarını açıklamıştı. Ona göre bu sorumlulukların yerine getirilebilmesi için üniversitelerin özerk ve düşünce özgürlüğüne sahip kurumlar olması gerekiyordu.⁶⁷

Konferansın öğleden sonraki oturumu Birlik Başkanlığı ve Yönetim Kurulu seçimine ayrılmıştı. Paris Üniversitesi Rektörü Prof. J. Sarrailh'in başkanlık ettiği bu oturumda, yeni Yönetim Kurulu seçimi oldukça tartışmalı geçmiş ve başkan tarafından okunan Yönetim Kurulu aday listesine delegelerin bir kısmı itiraz etmişti. Sonuçta, 14 üyeli Yönetim Kurulu'nda 10 yeni üyeye karşılık eski üyelerden dördünün iki buçuk yıl süreyle görevinde kalması ve bu dört üyeden birinin Türk üye olması kararlaştırılmıştı. Bu üyeler 1958 yılı başlarında görevlerinden ayrılacaklarından yerlerine geçecek isimleri belirlemek için bir seçim yapılmıştı. Zira bu dört kişinin, eski üyelerin bağlı oldukları ülkelerden olmaması istenmişti. Buna karşılık Londra Üniversitesi eski rektörü olan Prof. Lillian Penson, Türkiye'den boşalacak yerin yine bir Türk üye tarafından doldurulmasının uygun olacağını ve kendisinin adayının konferansta faal bir şekilde çalışan İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Fehim Fırat olduğunu söylemişti. Alkışlarla karşılanan bu teklif tartışılmaksızın oybirliğiyle kabul edilmişti. Böylece yeniden oluşturulan 14 kişilik Yönetim Kurulu'na Türk delegelerden Organizasyon Komitesi Başkanı Ord. Prof. Tevfik Sağlam, yedek üyeliğe Prof. Fehim Fırat ve yardımcı üyeliğe Prof. Ratip Berker seçilmişlerdi. Ayrıca toplantı sırasında birliğin fahri başkanlığına Paris Üniversitesi Rektörü Prof. J. Sarrailh, başkanlığına ise Brüksel Üniversitesi Hukuk Fakültesi profesörlerinden ve aynı üniversitenin fahri rektörü J. Bagniet seçilmişlerdi.⁶⁸

Tüm bu gelişmelere karşın Genel Kurul'daki görüşmelerde gerek ana konunun gerekse buna bağlı tali konuların daha kapsamlı bir şekilde ele alınması gerektiği sonucuna varılmıştı. Bunun üzerine Genel Kurul, Yönetim Kurulu'na İstanbul'daki konferansta görüşülen maddelerin bir devamı olarak, aşağıda belirtilen konuları üçüncü konferansın gündemine eklemeye davet etmişti:

- Tüm öğrencilerde, insanî değerlere insanlar arasındaki dayanışma düşüncesine saygıyı geliştirmek. Özellikle fen alanında okuyan öğrencilere insanlık sevgisini ve ahlaki bilimlere ait bazı bilgileri, kendilerini ahlaki bilimlere adanmış kişilere de fenle ilgili bazı konu ve yöntemleri açıklamak,

⁶⁶ "Üniversiteler kongresi dün sona erdi", *Akşam*, 24 Eylül 1955, s. 2; "M. Arası Üniversiteler toplantısı bitti", *Vatan*, 24 Eylül 1955, s. 7; *Ayın Tarihi*, S. 262, 1-30 Eylül 1955, s. 45.

⁶⁷ "Dünya Üniversitelerinin Görev Anlayışı", *Forum*, C. 4, No 37, 1 Ekim 1955, s. 6.

⁶⁸ "M. Arası Üniversiteler toplantısı bitti", *Vatan*, 24 Eylül 1955, s. 7; "Üniversiteler kongresi dün sona erdi", *Akşam*, 24 Eylül 1955, s. 2; "Dünya Üniversiteler Derneği Birliği kongresi sona erdi", *Tan*, 24 Eylül 1955, s. 7; "Üniversiteler Kongresi dün kapandı", *Yeni İstanbul*, 24 Eylül 1955, s. 2; "Dünya üniversiteler derneği kongresi bitti", *Yeni Sabah*, 24 Eylül 1955, s. 7; Hasan Refik Ertuğ, "Milletlerarası Üniversiteler Birliği Kongresinde çalışmalar", *Vatan*, 29 Eylül 1955, s. 2; Rifat Sami, "Milletlerarası Üniversiteler Birliği II. nci Kongresi", *Siyasî İlimler Mecmuası*, C. XXVII, No 294, Eylül 1955, s. 225; *Ayın Tarihi*, S. 262, 1-30 Eylül 1955, s. 45-46.

- Uluslararası, ulusal ve genel hayatta sorumluluk üstlenme konusunda yetenekli ve istekli kadın ve erkeklerin formasyonunda üniversitelere düşen görevlerin incelenmesi. Gelecek beş yılda üye üniversitelerle iş birliği yapılarak bu konuya dair tartışmalar hazırlanması.⁶⁹

Söz konusu karar, ikinci konferansın üniversiteler arasında daha yakın bir iş birliği düşüncesinde olduğunu göstermekteydi. Nitekim görüşmeler sırasında birçok konuşmacı Üniversiteler Birliği Yönetim Kurulu'nun, özellikle de büronun, üye üniversiteleri birbirlerine yaklaştırmak ve aralarında iş birliği sağlamak konusunda daha etkili çalışabileceğini öne sürmüştü. Bu düşüncenin etkisiyle, konferansa Meksika delegesi olarak katılan UNESCO eski genel müdürü Torres Bodet'in öncülüğünde Genel Kurul oy birliğiyle şu kararı kabul etmişti: *"Genel Kurul; üye üniversiteleri, faydalı yardımları dokunacağı anlaşıldığı takdirde, toplantılarına davet hususundaki arzusunu, idare heyetine bildirmekle mübahidir."*⁷⁰

Konferansın son gününde delegeler şerefine mehter takımı, İstanbul Teknik Üniversitesi'nde gösteriler gerçekleştirmişti. Ayrıca Maarif Vekili Celâl Yardımcı tarafından Taksim Belediye Gazinosu'nda bir akşam yemeği verilmişti.⁷¹

Konferansın sona ermesinin ardından Uluslararası Üniversiteler Birliği Genel Sekreteri Keyes, 26 Eylül'de İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Taşkışla'daki rektörlük binasında bir basın toplantısı yapıp konferansın çalışmaları hakkında bilgi vermişti. Öncelikle konferansı düzenleyen *"Türk dostlarına"* ve katılım sağlayan tüm yabancı delegelere birlik adına şükranlarını ifade eden Keyes, birliklerinin Uluslararası Para Fonu gibi imkânları geniş bir örgüt olmaması nedeniyle bazı eksikliklerinin bulunduğunu söylemişti. Ardından konferans çalışmalarına değinerek, çeşitli ülke üniversitelerinde gerçekleştirilen eğitim ile alınan diplomaların denkliği konusunun ciddi bir şekilde incelendiğini açıklamıştı. Ancak bu konu mevzuatı ilgilendirdiğinden, birlik buna doğrudan müdahale edememekle birlikte, Paris'te bulunan genel sekreterlik bu ve buna benzer önemli konularla ilgileniyordu. Keyes, konferansta ortaya atılan bir ilkeye de değinmişti. Buna göre üniversiteler, ulusal hayatı sevk ve idare edecek özel bir sınıfı yetiştirmek için çalışmamalıydı. Bunun yerine üniversite öğrencileri birer vatandaş olarak, sosyal sorumluluklarını bilecek şekilde hayata atılmalıydı. Buna karşın konferansta, üniversitelilerin siyaset sanatını öğrenip öğrenmemeleri konusu da ele alınmıştı. Öğretmenlerin yetiştirilmesi konusunu inceleyen komisyon ise üniversitelerin sadece yüksek ve orta öğretime öğretmen yetiştirmekle kalmayıp, ilkökul öğretmeni de yetiştirmesi gerektiği görüşünde birleşmişti. Aynı zamanda her üç kademedeki öğretmenlerin anlayış ve dostlukla birbirlerine bağlı olmaları sağlanmalıydı. Bu bilgilerin yanı sıra Keyes, tam bir özgürlük ortamı içerisinde bulunmayan üniversitelerde araştırma yapılamayacağını vurgulamış ve üçüncü genel konferansın, 1960 yılında Meksika'nın Mexico şehrinde toplanacağını açıklamıştı.⁷²

İkinci Genel Konferans'ın başarıyla tamamlanmasından sonra, İcra Vekilleri Heyeti'nin 1956 yılında aldığı kararlarla bazı memurlara ödeme yapılması gündeme gelmişti. İcra Vekilleri Heyeti'nin 7 ve 17 Nisan 1956 tarihlerinde aldığı kararlarla konferansın hazırlık aşamasında ve konferans süresince Türkiye Organizasyon Komitesi emrinde mesai saatleri dışında çalışan memurlar için ücret ödenmesi kabul edilmişti.⁷³

⁶⁹ Hasan Refik Ertuğ, "Milletlerarası Üniversiteler Birliği Kongresinde çalışmalar", *Vatan*, 29 Eylül 1955, s. 2; Rifat Sami, "Milletlerarası Üniversiteler Birliği II. nci Kongresi", *Siyasî İlimler Mecmuası*, C. XXVII, No 294, Eylül 1955, s. 226-227.

⁷⁰ Hasan Refik Ertuğ, "Milletlerarası Üniversiteler Birliği Kongresinde çalışmalar", *Vatan*, 29 Eylül 1955, s. 2.

⁷¹ "M. Arası Üniversiteler toplantısı bitti", *Vatan*, 24 Eylül 1955, s. 7; "Üniversiteler Kongresi dün kapandı", *Yeni İstanbul*, 24 Eylül 1955, s. 2; *Ayın Tarihi*, S. 262, 1-30 Eylül 1955, s. 46.

⁷² "Üniversite öğrencisi, sosyal mesuliyeti müdrük olmalıdır", *Vatan*, 27 Eylül 1955, s. 7; "Üniversiteler Sekreteri Keyes'in Toplantısı", *Yeni İstanbul*, 27 Eylül 1955, s. 2; "Üniversiteler Konferansı", *Tan*, 27 Eylül 1955, s. 2.

⁷³ *BCA*, 142-31-15/ 21-92, 07.04.1956; *BCA*, 142-34-5/21-92, 17.04.1956.

F. Konferansa Yönelik Değerlendirmeler

Konferansın bitmesinden sonra yapılan değerlendirmelerde toplantıların önemi, yaşanan eksiklikler ve üniversite özerkliği konusu ele alınmıştı. Konferanstaki eksikliğe değinen Cahid Tanyol, bu tür konferansların öneminin tartışılan konular üzerinde ilgi toplamak ve böylece bunları güncel hale getirmek olarak açıklamıştı. Aksi durumda bu tür toplantılar, *“bir nevi hususî ve kapalı cemaat toplantıları”* olmanın dışında bir anlam taşımayacaktı. Bu noktadan hareketle İstanbul toplantısındaki eksikliği *“Üniversiteler arası kongrede neler görüşüldü ve ne gibi kararlar alındı, bilmiyoruz; ve hattâ fakültelerden bu kongreye delege olarak kimler seçilmiştir? Bu hususta bizzat Üniversite mensuplarının dahi bilgisi yoktur”* tespitiyle dile getirmişti.⁷⁴

Konferansa yönelik diğer bir değerlendirmede, toplantılarda ele alınan üç konudan birinin ülke hayatına yön veren yöneticilerin yetiştirilmesinde üniversitelerin rolü olduğu belirtilmişti. Gerçekten de ekonomik, siyasi ve sosyal hayatın kaydettiği gelişmeler yöneticilere olan ihtiyacı hızlı bir şekilde artırmıştı. Yönetici yetiştirmek konusunda İngiltere ve Amerika ön plana çıkmakla birlikte, bu konuda yetersiz kalındığından her ülkede üniversitelerle sanayinin ve hatta devletin yakın bir iş birliğine ihtiyaç duyulmuştu. Bu iş birliği her düzeyde yönetici yetiştirmede önemli olmakla birlikte diplomatlar açısından çok daha büyük bir öneme sahipti. Üniversitelerle kurulan iş birliği belirli bir aşamaya gelmişse de dünyanın hiçbir yerinde yönetici talebini karşılayabilecek düzeye erişememişti. Bu durum özellikle geri kalmış ülkelerde ciddi bir sorun olarak gözükmekteydi. Bu açıdan Uluslararası Üniversiteler Birliği'nden çok daha fazla gayret ve yardım beklentisi bulunmaktaydı.⁷⁵

Konferansın geniş katılımlı bir şekilde toplanmasının önemine dikkat çeken Tarhan Toker'e göre modern demokratik bir hayatın gelişmesine hizmet eden kurumların başında üniversiteler gelmekteydi. Gelineen noktada, Maarif Vekili'nin aktardığı gibi üniversitelerin uluslararası düzeyde iş birliğine başlamaları insanlık açısından da olumlu bir gelişmeydi. Toker de üniversitelerin dünya ve Türkiye'deki önemini, *“Dünyayı ve daha dar mânasıyla Türkiye'yi üniversiteler kurtaracaktır”* cümlesiyle belirginleştirmişti.⁷⁶

Kamuoyundaki değerlendirmelerde öne çıkan konu ise üniversite özerkliğiydi. Bu çerçevede o sırada hakkında bir soruşturma açılan, İstanbul Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Osman Okyar üzerinden üniversitelerin özerkliği konusuna vurgu yapılmıştı. Buna göre Osman Okyar'ın durumuna ilişkin üç profesörden oluşan bir komisyon tarafından hazırlanan raporda, bir bilim insanının kendi uzmanlık alanındaki ulusal ve uluslararası siyasi konularda objektif analizlerde bulunabileceği belirtilmiş, bu açıdan Osman Okyar'ın suçlanamayacağı açıklanmıştı. Söz konusu değerlendirmede, konferansa katılan dünya üniversiteleri rektörlerinin bu rapordan haberdar olacakları ifade edilerek, üniversitelerdeki öğretim üyelerinin hükümetin görüşüne uygun olsun ya da olmasın, bilimsel ve objektif olmak kaydıyla düşüncelerini özgürce açıklayabilmelerinin önemine işaret edilmişti.⁷⁷

Toplantılarda dile getirilen görüşler içerisinde üniversitelerin özerkliği ve insanlık için çalışmaları konularının ön plana çıkması da vurgulanan bir noktaydı. Buna yönelik bir değerlendirmede, söz konusu görüşlerden hareketle Türkiye üniversitelerindeki özerkliğin Batı düşüncesine uygun bir şekle kavuşturulmadığı ifade edilmişti. Türkiye'deki üniversiteler gayretli bir şekilde çalışmalarına rağmen henüz istenen düzeyde değillerdi. Zira üniversitelerin

⁷⁴ Cahid Tanyol, “Üniversite ve hürriyet”, *Cumhuriyet*, 6 Ekim 1955, s. 2.

⁷⁵ Kemal Tosun, “Üniversiteler ve idareciler”, *Vatan*, 12 Ekim 1955, s. 2.

⁷⁶ Tarhan Toker, “Üniversiteler Konferansı”, *Yeni İstanbul*, 28 Eylül 1955, s. 4.

⁷⁷ “Üniversite”, *Akis*, Sene 2, C. V, S. 72, 24 Eylül 1955, s. 10.

görevi, gençleri sadece teknik bilgilerle donatmak değil, eğitim ve kültür açısından donanımlı kılmak ve bunun için de okuyan nesiller yetişmesini sağlamaktır. Bu noktadan yola çıkılarak ve konferansın önemi de dikkate alınarak şu tespitte *bulunulmuştur*:

“Üniversite mezununu bir takım bilgilerle teçhiz ederken en nihayet onun bir hayat adamı olacağını düşünmeliyiz. Gençlerimize okumanın bir külfet değil ve fakat zevkli bir şey olduğunu daima ve her fırsat düştükçe telkinden ve ihsas etmekten kaçınmamalıyız. Ancak bu takdirde memleketimize karşı olan vazifelerimizi yerine getirmiş oluruz.

Üniversiteler Derneği kongresinin vereceği ilhamlar bizleri korkutmamalıdır.”⁷⁸

Üniversitelerin özgürlüğü konusu iki yazar arasında bir polemige de yol açmıştı. Konuya yönelik bir yazı kaleme alan Cahid Tanyol’a göre üniversitelerin toplum açısından önemli rolleri olmasına karşın, bir üniversitenin görevini yerine getirebilmesi için devlet ya da özel sermaye ve vakıflar tarafından kurulması fark etmeksizin, kendisini millete karşı sorumlu hissetmesi gerekirdi. Bu bağlamda üniversiteler, ülkeyi yönetecek kişileri yetiştirme görevini yerine getirirken topluma kapalı bir kurum olmaktan kurtulmalıydı. Ancak o gün bir üniversite mensubu için en güç ve tehlikeli konu, üniversitenin kendi meselelerini somut kanıtlarla bile olsa kamuoyu önünde dile getirmesi idi. Zira bu durumda, üniversite özerkliği öne sürülerek, o mesele toplumdan soyutlanıp idari bir konu gibi üniversite içerisinde ele alınacak, bu da aslında toplumdan uzaklaşmak gibi olumsuz bir sonuca yol açacaktı. Tanyol’a göre o gün için üniversite özerkliği denildiğinde yanlış bir şekilde bilimsel değil, siyasi özgürlük anlaşılmaktaydı. Ancak bilimsel özgürlüğün hükûmet ya da devletle bir ilgisi yoktu. Zira devlet politik bir kurum olduğundan, ne kadar otoriter olursa olsun kendisiyle ilgili olmayan alanlara müdahale etmezdi. Bu açıdan hiçbir otoriter yönetim, laboratuvarında çalışan bilim insanlarına karışmayı düşünmez, aksine bilimsel özgürlüğün gelişmesine çalışırdı. Dolayısıyla bilimsel özgürlüğe engel olan devlet değil, gerici ve sahte güçlerdi. Bu güçlerin devlete hâkim olması halinde bilimsel özgürlük engellenecekti. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu’nda da bilimsel özgürlüğü engelleyen devlet değil, medrese olmuştur. Bu görüşlerinden sonra Tanyol, sayısal alanda çalışan bir akademisyenin politik bir yazı kaleme alması ve bunun da haklı ya da haksız bir şekilde hükûmetin hoşuna gitmeyip o akademisyene yönelik baskı yapmasının, kişinin bilimsel özgürlüğüne değil, vatandaşlık hakkına ve özgürlüğüne yönelik bir baskı olacağını savunmuştu. Buna karşılık bir sosyal bilimcinin politik konularda daha fazla görüş belirteceğini düşünmek mümkündü. Bu açıdan Üniversiteler Kanunu’nda yapılan son değişiklik bu kişileri tedirgin etmiş olabilirdi. Ancak Tanyol’a göre bu değişikliğin sebebini sosyal bilimci akademisyenlerin yazılarından çok, *“bazı üniversite mensuplarının siyasî parti saflarında yapmış oldukları aktüel faaliyetler ve tahriklerde aramak”* gerekirdi.⁷⁹

İsmet Giritli, Cahid Tanyol’un yazısına karşılık kendi görüşünü açıklayıp itiraz noktasını belirtmişti. Ona göre bilimsel özgürlüğün hükûmet ve devletle bir ilişkisi olmadığı ve hiçbir diktatörün fen bilimleri alanında çalışanları rahatsız etmediği görüşü doğru değildi. Zira geçmiş dönemde olduğu gibi 20. yüzyılda da totaliter rejimler laboratuvarlarda çalışan bilim insanları da dâhil olmak üzere herkesi tahakkümleri altına almaya çalışmışlardı. Bu nedenle modern bir üniversitenin halkı aydınlatma açısından geniş bir sorumluluğu bulunmaktaydı ve bunun için de gerçekleri ve idealleri dershane ve laboratuvarların ötesine götürmek gerekliydi. Nitekim bu düşünce nedeniyle, gerçekten demokrat olan ülkelerde üniversitelerin hiçbir otorite ve iktidara değil, yalnızca özgür düşünce ve medeniyete bağlı oldukları kabul edilmişti. O gün

⁷⁸ Mustafa E. Elöve, “Üniversitelerin vazifeleri”, *Vatan*, 2 Ekim 1955, s. 2.

⁷⁹ Cahid Tanyol, “Üniversite ve hürriyet”, *Cumhuriyet*, 6 Ekim 1955, s. 2.

itibariyle özgürlüklere yönelik asıl tehlike siyasi bir irticadan başka bir anlam taşımayan keyfi ve totaliter rejimlerden kaynaklanabileceğinden, bilimsel özgürlüğü öncelikle siyasi iktidara karşı koruyacak önlemlerin alınması gerekliydi. İsmet Giritli üniversiteler konusunun Türkiye açısından ayrı bir öneme sahip olduğunu “... üniversitenin muhtariyeti ve fikir adamının hürriyeti davası, bilhassa memleketimiz için, hürriyet ve demokrasi davasıdır” tespitiyle dile getirmişti. Bu özgürlükler korunamadığı ve aslında memur olmayan üniversite öğretim üyelerinin en sert bir memur rejimine tâbi tutulması haklı ve normal karşılandığı takdirde, bilim insanları ya iktidar partisine “körü körüne şakşakçılık” yapacak ya da birbirleriyle “sövüşmekten” başka bir iş göremez hale geleceklerdi.⁸⁰

Üniversitelerin toplumdaki rollerine ve özerklik konusuna odaklanan Mümtaz Turhan’a göre de bir üniversitenin gerçek anlamda üniversite olabilmesinin en önemli ölçütü bilim insanı yetiştirmesiyle ilgiliydi. Bir üniversite yeterli derecede bilim insanı yetiştiremiyorsa gerçek bir üniversite olmadığı gibi bu konuma ulaşma şans ve imkânına da sahip değildi. Zira tüm eğitim teşkilatı ve bilim kurumları içerisinde kendi öğretim üyelerini bizzat yetiştiren sadece üniversitelerdi. Üniversitelerin üzerine düşen görevleri yerine getirebilmesi ve özellikle de bilimsel araştırmacı yetiştirebilmesi için özerk olmaları gerekiyordu. Bu açıdan üniversitelere verilen özerklik, bir gösteriş ve öğünme konusu olmaktan çok bir zorunluluk teşkil ediyordu. Bunun aksi görüşler, üniversitelerin modern bir toplumdaki rolünü ve önemini anlamamaktan ileri geliyordu. Üniversitelerin rehberliğinden faydalanamayan toplumların modern veya medeni niteliklerini kazanabilmeleri mümkün değildi. Nitekim Türkiye’nin geri kalmasının, Batılılaşamamasının ve o gün sıkıntı içinde yaşamasının temel sebebi, üniversitelerin yeterli düzeyde gelişmemesi ve bu kurumların rehberliğinden faydalanılamamasıydı. Bu nedenle geçmişteki hatalara düşülmeden ve Uluslararası Üniversiteler Birliği Konferansı ile uluslararası işi birliğinden de yararlanarak, Türkiye’deki üniversitelerin geliştirilip nitelikli bilim insanı sayısı çoğaltılmalıydı.⁸¹

Konferansta tartışılan konular arasında yer alan üniversitelerdeki araştırma özgürlüğüne değinen Yavuz Abadan ise, araştırma özgürlüğünü sınırlayan etkenlerin başında maddi olanakların yetersizliğinin geldiğini öne sürmüştü. Hükümetler ve bazı özel teşebbüsler bilimsel araştırmalar için ciddi kaynak sağlamasına karşın, bunlar karşılıksız olmaktan çok toplumsal amaçlar ve ticari menfaatler için yararı olacağı düşünülen alanlara yönlendirilmekte ve yardımı yapanların belirlediği bazı koşullara bağlanmaktaydı. Bunun yanı sıra bilim insanlarının gelirlerinin diğer meslek kesimlerine kıyasla oldukça düşük bir düzeyde olması da araştırma özgürlüğünü sınırlandırmaktaydı.⁸²

Sonuç

Temel amacı dünya üniversiteleri arasındaki iş birliğinin geliştirilmesi olan Uluslararası Üniversiteler Birliği, Türkiye’nin de katılımıyla 1950 yılında Nice’te yapılan birliğin ilk konferansında kurulmuştur. Böylece Türkiye, dünya üniversiteleriyle iş birliğini geliştirme amacını ortaya koyarken, Nice’teki konferansta alınan karar uyarınca birliğin ikinci genel konferansının İstanbul’da yapılması kararlaştırılmıştır. Bu karar doğrultusunda, Uluslararası Üniversiteler Birliği İkinci Genel Konferansı, 19-23 Eylül 1955 tarihleri arasında İstanbul’da gerçekleştirilmiştir. O sırada birliğe üye olan 55 ülkeden 41’i konferansa üniversite düzeyinde katılım sağlamıştır. Bu geniş kapsamlı katılımın, birliğe duyulan güveni yansıtmasının yanında,

⁸⁰ İsmet Giritli, “İlim ve hürriyet”, *Dünya*, 18 Ekim 1955, s. 2.

⁸¹ Mümtaz Turhan, “Hızla değişen cemiyetlerde üniversitenin rolü”, *Yeni İstanbul*, 8 Ekim 1955, s. 2; Mümtaz Turhan, “Hızla değişen cemiyetlerde üniversitenin rolü”, *Yeni İstanbul*, 9 Ekim 1955, s. 2.

⁸² Yavuz Abadan, “Araştırma Hürriyeti”, *Yeni İstanbul*, 28 Eylül 1955, s. 2.

Türkiye'nin uluslararası saygınlığı açısından da önemli olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda Türkiye de ciddi bir hazırlık çalışması yürüterek ve o dönemde faaliyette bulunan İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi'nden başta rektörler olmak üzere birçok akademisyenle katılım sağlayarak konferansa verdiği önemi göstermiştir.

Uluslararası Üniversiteler Birliği İkinci Genel Konferansı'nın ana gündemi, hızlı bir şekilde değişen toplumda üniversitelerin rolü olarak belirlenmiştir. Bu gündem çerçevesinde öğretmenlerin, doğa bilimi araştırmacılarının ve ülkeyi yönetecek kişilerin yetiştirilmesinde üniversitelerin rolü geniş bir şekilde tartışılmıştır. Bu açıdan konferans gündemi, üniversitelerin, toplumsal ve siyasi hayattan kopuk değil, aksine bu alanlara belirli ölçüde yön vermesi amaçlanan kurumlar olarak algılandıklarını göstermektedir. Konferans sırasında, belirlenen konulara ilişkin farklı düşünceler ışığında görüş alışverişinde bulunulup bazı kararlar alınmış, ayrıca birliğin yeni Yönetim Kurulu seçilmiş ve sonraki konferansın 1960 yılında Meksika'da yapılması öngörülmüştür. Konferansta belirlenen yeni Yönetim Kurulu'nda Türk üyeler yerlerini korumuş ve böylece Türk üniversitelerine verilen önem bir kez daha ortaya konulmuştur. Ayrıca konferans sırasında üniversite temsilcilerine şehrin çeşitli tarihi ve turistik yerleri gezdirilerek İstanbul'un tanıtımına katkı sağlanmıştır.

İkinci Genel Konferans Türk basınında önemli bir yer bulmuş ve konferansın işleyişi ile önemine dair kamuoyunu aydınlatıcı bilgiler verilmiştir. Konferans gündeminin doğal bir sonucu olarak üniversitelerin özerkliği konusu ciddi bir tartışma yaratırken, konferansta üniversitelerin özgür bir şekilde çalışmaları gerektiğine ayrı bir vurgu yapılmıştır. Bu konu gerek konferansın gerekse o sırada DP ile üniversiteler arasında yaşanan gerginliğin etkisiyle Türk aydınları arasında da ön plana çıkmış ve basın üzerinden aktarılan görüşlerde, üniversitelerin ancak özerk bir şekilde çalışarak görevlerini sağlıklı yapabilecekleri düşüncesi ifade edilmiştir.

Tüm bu yönleriyle Uluslararası Üniversiteler Birliği İkinci Genel Konferansı'nın, Türk üniversitelerinin dünya üniversiteleriyle birlikte gelişme amacını yansıtmayı, Üniversiteler Birliği'nin Türkiye'ye verdiği değeri göstermesi ve üniversite özerkliğinin ne denli gerekli olduğunu bir kez daha ortaya koyması açısından önem taşıdığını söylemek mümkündür.

Kaynakça

1. Arşiv

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

2. Resmî Yayınlar

T.B.M.M. Tutanak Dergisi

T.C. Resmî Gazete

3. Süreli Yayınlar

Akis

Akşam

Ayın Tarihi

Cumhuriyet

Dünya

Forum

Hürriyet

Milliyet

Siyasî İlimler Mecmuası

Son Posta

Tan

Ulus

UNESCO Courier

Vakit

Vatan

Yeni İstanbul

Yeni Sabah

Zafer

4. Kitap ve Makaleler

Ahmad, Feroz (1996), *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, 2. bs., Türkçesi: Ahmet Fethi, İstanbul: Hil Yayın.

Asker, Ayşe (2013), *Askeri Darbeye Doğru, Demokrat Parti'nin Tahkikat Komisyonu Girişimi*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Akyüz, Yahya (2007), *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000 - M.S. 2007*, Gözden Geçirilmiş 11. bs., Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Demirel, Tanel (2021), *Türkiye'nin Uzun On Yılı, Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, 3. bs., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Dölen, Emre (2010), *Türkiye Üniversite Tarihi 5, Özerk Üniversite Dönemi (1946-1981)*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Eroğul, Cem (2014), *Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi*, İstanbul: Yordam Kitap.

Güler, Çağfer (Şubat 2022), "115 Sayılı Kanunun Türk Üniversite Tarihindeki Yeri ve Önemi", *History Studies*, 14/1, s. 205-225.

Gündüz, Mustafa (2020), "Türkiye'de Yükseköğretimin Gelişimi", *Kronolojik ve Tematik Türk Eğitim Tarihi*, Ed.: Mustafa Gündüz, 3. bs., İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, s. 255-281.

Güven, Dilek (2012), *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*, 5. bs., İstanbul: İletişim Yayınları.

Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, (22 Mayıs 1950-20 Kasım 1961), (2013), C. 2, Haz.: İrfan Neziroğlu-Tuncer Yılmaz, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları.

Kılıç, Ramazan (Kasım 1999), "Türkiye'de Yükseköğretimin Kapsamı ve Tarihsel Gelişimi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 3, s. 289-310.

Koçak, Cemil (2013), *Rejim Krizi, Türkiye'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, C. 3, İstanbul: İletişim Yayınları.

Milletlerarası Üniversiteler Derneği İkinci Genel Konferans İstanbul, 19-23. IX. 1955 Üye Listesi, (1955), İstanbul.

Simpson, Christopher (2000), "Üniversiteler, İmparatorluk ve Bilginin Üretimi", *Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu, Soğuk Savaş Döneminde Sosyal Bilimlerde Para ve Siyaset*, Ed.: Christopher Simpson, Türkçesi: Musa Ceylan, İstanbul: Kızılirma Yayınevi, s. 19-38.

Tekeli, İlhan (1983), "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 650-673.

Timur, Taner (2003), *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, 3. bs., Ankara: İmge Kitabevi.

Tsvetkova, Natalia (2021), *The Cold War in Universities, U.S. and Soviet Cultural Diplomacy, 1945-1990*, Leiden: Koninklijke Brill NV.

Tunaya, Tarık Zafer (1952), *Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952*, İstanbul: Arba Yayınları.

Turan, Şerafettin (1999), *Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (10 Kasım 1938-14 Mayıs 1950)*, 4. Kitap (Birinci Bölüm), Ankara: Bilgi Yayınevi.

Turan, Şerafettin (1999), *Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (14 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960)*, 4. Kitap (İkinci Bölüm), Ankara: Bilgi Yayınevi.

Üniversitede Cadı Avı, *1948 DTCF Tasfiyesi ve P.N. Boratav’ın Müdafası*, (2008), Haz. Mete Çetik, Ankara: Dipnot Yayınları.

Valderrama, Fernando (1995), *A History of UNESCO*, France: UNESCO Publishing.

Yedek, Şahin (2021), “Arşiv Belgelerine Göre Demokrat Parti Döneminde Eğitim Yatırım ve Ödenekleri”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9/6, s. 1891-1909.

5. Dijital Kaynaklar

Aslan, Zehra, “Karadeniz Teknik Üniversitesi (KTÜ)”, [\(https://yeni.ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/524/Karadeniz-Teknik-%C3%9Cniversitesi-\(KT%C3%9C\)\)](https://yeni.ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/524/Karadeniz-Teknik-%C3%9Cniversitesi-(KT%C3%9C)) (Erişim Tarihi: 16.12.2025).

Eke, Nagehan Uçan, “Ege Üniversitesi (20 Mayıs 1955)”, [\(https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/1011/Ege-%C3%9Cniversitesi-\(20-May%C4%B1s-1955\)\)](https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/1011/Ege-%C3%9Cniversitesi-(20-May%C4%B1s-1955)) (Erişim Tarihi: 16.12.2025).

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/215415> (Erişim Tarihi: 21.05.2026).

<https://iau.global/history> (Erişim Tarihi: 19.12.2025).

<https://www.itu.edu.tr/tarihce> (Erişim Tarihi: 19.12.2025).

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc004/kanuntbmmc004/kanuntbmmc00400788.pdf (Erişim Tarihi: 21.12.2025).

Taşdemirci, Ersoy, “1933 Üniversite Reformu”, [\(https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/176/1933-%C3%9Cniversite-Reformu\)](https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/176/1933-%C3%9Cniversite-Reformu) (Erişim Tarihi: 18.12.2025).

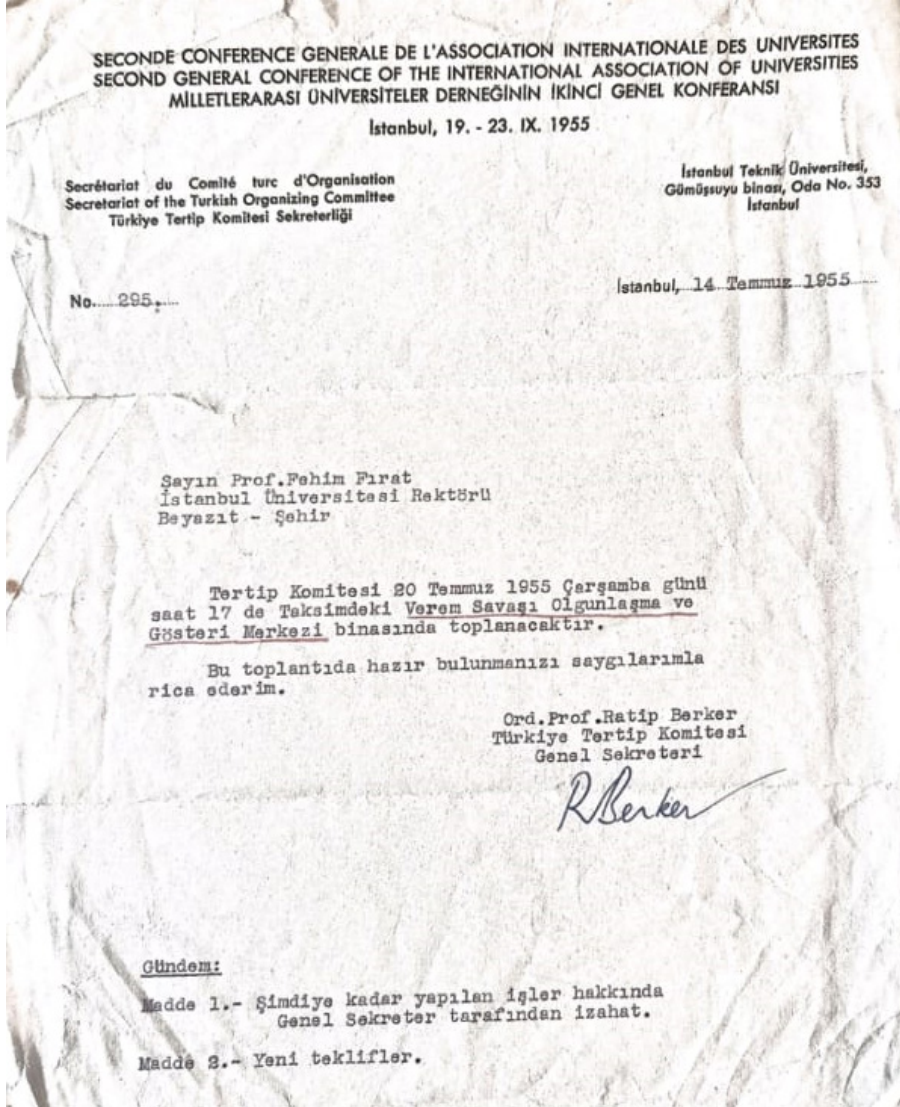
6. Koleksiyon

Dr. Pınar Tuna Koleksiyonu

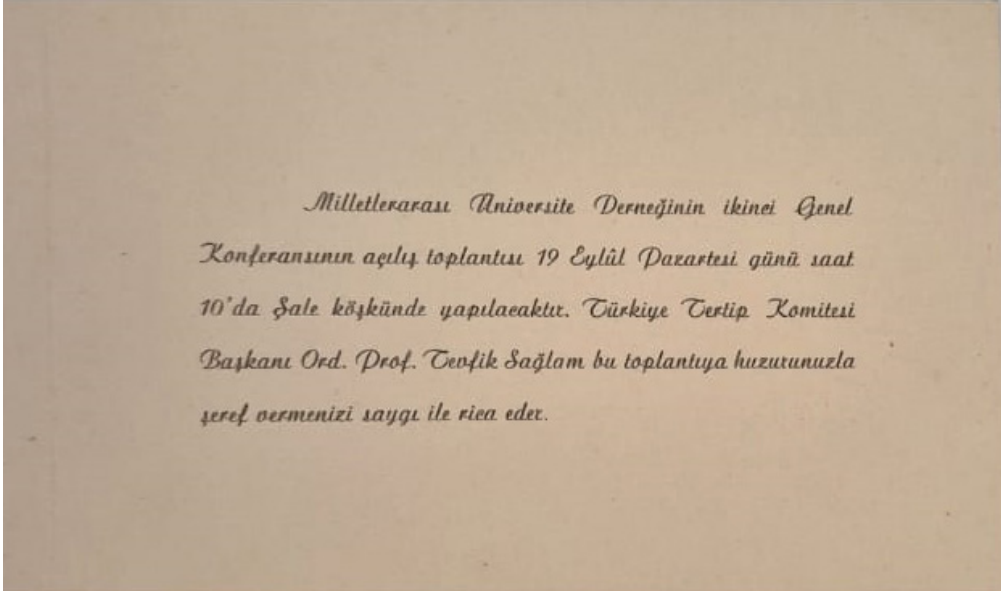
Türk Kamuoyunda Uluslararası Üniversiteler Birliği İkinci Genel Konferansı
(İstanbul, 19-23 Eylül 1955)

EKLER

EK 1: "Ratip Berker İmzalı Milletlerarası Üniversiteler Derneği Antetli Evrak", 14 Temmuz 1955, (Dr. Pınar Tuna Koleksiyonu).

EK 2: “Milletlerarası Üniversiteler Derneği İkinci Genel Konferansı Açılış Davetiyesi”, (Dr. Pınar Tuna Koleksiyonu).

EK 3: “Milletlerarası Üniversiteliler Derneği Eylül 1955 Genel Konferans Gezi Davetiyesi”, (Dr. Pınar Tuna Koleksiyonu).

